

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INST FÖR SPRÅK OCH LITTERATURER

ÖVERSÄTTARPROGRAMMET

”Hvad beholder jeg da tilbage?”

**Översättning av icke-verbal kommunikation till svenska och
engelska i tretton av H.C. Andersens sagor**

Madelene Lindgren

Examensarbete för masternivå
VT 2013

Handledare: Anna Hannesdóttir
Examinator: Hans Landqvist

Sammandrag

I denna uppsats jämförs tretton av H.C. Andersens danska sagor med deras översättningar till svenska (2002) och engelska (2005). Det som undersöks är hur icke-verbal kommunikation, framför allt paralingvistisk kommunikation, har översatts, och vilka konsekvenser översättarnas val får. Andersen använder ofta paralingvistisk kommunikation i form av ett sägeverb tillsammans med utropstecken. Hans användning av utropstecken är mycket speciell och typisk för honom. I dialoger används de oftare än punkt, vilket ger ett livligt intryck.

Andersen skrev för både barn och vuxna, men i engelsktalande länder har han setts som en författare enbart för barn. I samma länder har man också betraktat honom som en folksageförfattare i stil med bröderna Grimm, trots att han skrev konstsjagor. Dessa bilder av Andersen har influerat tidigare översättningar till engelska. Jag vill därför också undersöka om även den nya engelska översättningen har påverkats av tidigare översättningar.

Analysen visar att paralingvistisk kommunikation i form av *sagde* tillsammans med utropstecken i mer än hälften av fallen behålls i den svenska översättningen, medan det endast finns kvar i 14 % av fallen i den engelska översättningen. Detta innebär att de flesta utropstecknen inte finns kvar i den engelska översättningen, vilket gör att en del av Andersens säregna stil går förlorad. Jag har också undersökt om den engelska måltexten har påverkats av tidigare engelska översättningar. Den här undersökningen kan inte ge något uttömmande svar i den frågan. Jag anser dock att Andersens texter behandlas med mindre respekt av både de engelska och svenska översättarna än hur man kan förvänta sig att en författare av klassiker nyöversätts.

Nyckelord: översättning, H.C. Andersen, icke-verbal kommunikation, paralingvistisk kommunikation

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1 Syfte	1
1.2 Material och metod	2
1.3 Disposition	3
2. Andersens sagor	4
2.1 Folksagor kontra Andersens sagor	4
2.2 Dubbelt tilltal	6
2.3 Översättning av Andersens sagor	7
2.3.1 Översättning till engelska	7
2.3.2 Översättning till svenska	9
2.4 Barnlitteratur som genre	10
3. (Ny)översättning och översättning av dialog	12
3.1 (Ny)översättning	12
3.2 Översättning av dialog	15
4. Teoretiskt ramverk	18
5. Resultat	23
5.1 Paralingvistisk kommunikation	23
5.1.1 Sägeverbet sagde i kombination med expressivt skiljetecken	23
5.1.2 Utbyggda sägeverb	27
5.1.3 Sagde översätts med annat verb än direktöversättningen sa/said	28
5.1.4 Översättning av kommentarer	30
5.1.5 Kursivering	35
5.2 Övrig icke-verbal kommunikation	36
5.2.1 Närhet	36

5.2.2 Kroppsliga reaktioner och gester	37
5.3 Ändringar i texten.....	38
5.3.1 Censur	38
5.3.2 Borttagning av text	40
6. Sammanfattande diskussion	42
Referenser	45
Bilaga 1	49

1. Inledning

Jag har valt att skriva min uppsats om översättning av Hans Christian Andersens sagor till svenska och engelska. H.C. Andersen (1805–1875) skrev sagor, pjäser, romaner, reseskildringar och dikter. Det är dock sagorna han är mest känd för. Andersen använder dubbelt tilltal i sina sagor, och han vänder sig därmed alltså både till barn och vuxna. Trots att folksagan var hans inspiration skrev han inte sådana, utan skapade en egen genre – konstsgan. Andersen använder sig av flitigt av utropstecken i sina sagor. I min undersökning fokuserar jag på hur paralingvistisk kommunikation, som är en beskrivning på hur något sägs, har översatts till svenska och engelska. Utropstecken tillsammans med ett sägeverb (t.ex. *sa*) är en typ av paralingvistisk kommunikation.

Det har gjorts många översättningar av H.C. Andersens sagor till både svenska och engelska, men jag ska koncentrera mig på de nyöversättningar som utgavs 2002 respektive 2005. I engelskspråkiga länder sågs Andersen länge som en författare enbart för barn, vilket har lett till engelska översättningar som ibland skiljer sig mycket från originalen. Han sågs också som en folksageförfattare, något som påverkade översättningarna och de gjordes mer lika folksagor. I Sverige har vi inte haft samma syn på Andersen. Det kan därför finnas en skillnad även mellan senare svenska och engelska översättningar, vilket gör det intressant att jämföra översättningar mellan de olika språken.

1.1 Syfte

Syftet med uppsatsen är att jämföra Andersens danska originaltexter med de svenska och engelska översättningarna från 2002 respektive 2005 för att se hur icke-verbal kommunikation har översatts. Målet med undersökningen är att svara på dessa frågor:

- Hur översatts icke-verbal kommunikation i Andersens sagor till svenska och engelska?
- Skiljer sig måltexterna från källtexterna vid översättning av icke-verbal kommunikation? Om så är fallet, vilka effekter får detta?

- Kan man, trots att jag endast undersöker översättning av icke-verbal kommunikation, se om den engelska översättningen har influerats av tidigare engelska översättningar?
- Vilken skillnad uppstår mellan källtext och målttext när delar av texten tas bort i översättningen? Vilka konsekvenser får borttagningen av text?

Min hypotes är att måltexterna kommer att ligga nära källtexterna, dels eftersom de är nyöversättningar, dels eftersom Andersens sagor bör räknas till högprestigelitteratur. Jag anser att Andersens sagor tillhör kategorin ”kvalitetsromaner” och att hans verk därmed räknas till högprestigelitteratur (se Lindqvist 2005:39).

1.2 Material och metod

Materialet för uppsatsen är tretton av Andersens sagor. Eftersom de är korta, är det möjligt att undersöka flera av dem. Det är intressant att använda flera sagor, eftersom Andersens sagor kan vara ganska olika varandra och därmed innehålla varierande typer av icke-verbal kommunikation. I uppsatsen ligger fokus främst på paralingvistisk kommunikation, som är en typ av icke-verbal kommunikation. Detta innebär att jag undersöker hur de olika karaktärerna säger något i dialogerna, t.ex. genom användning av expressiva skiljetecken, och på hur berättarkommentarerna uttrycks. Jag undersöker också annan icke-verbal kommunikation samt vilka konsekvenser borttagning av text i översättningarna får.

De svenska översättningarna är publicerade i *Älskade sagor* (2002), och de engelska i *The stories of Hans Christian Andersen* (2005). De danska originalen har hämtats ur *Andersen – H.C. Andersens samlede værker. Eventyr og historier* vol. I och II (2003).

Urvalet har begränsats av de sagor som förlagen har valt att låta översätta. De sagor som undersöks i uppsatsen är samtliga som har översatts både till svenska och engelska i utgåvorna från 2002 respektive 2005. Det är tretton stycken, totalt 93 sidor text i KT. De tretton sagorna är: ”Fyrtøiet”, ”Lille Claus og store Claus”, ”Prindsessen paa ærten”, ”Tommelise”, ”Den lille havfrue”, ”Keiserens nye klæder”, ”De vilde svaner”, ”Svinedrengen”, ”Nattergalen”, ”Den grimme ælling”, ”Den lille pige med svovlstikkerne”, ”Klods-Hans” och ”Hvad fatter gjør, det er altid det rigtige”. De flesta av dem skrevs mellan 1830 och 1850.

Metoden innebär att jag undersöker förekomster av icke-verbal kommunikation i källtexterna, och sedan jämför originalet med översättningarna till svenska och engelska. Genom att göra så kan man se när måltexterna skiljer sig från källtexterna. Jag har alltså gjort en kvalitativ undersökning, med kvantitativa inslag. Som teoretisk bakgrund använder jag mig av Nord (1997), som undersöker just paralingvistisk kommunikation i ett verk som vänder sig både till barn och vuxna. Eftersom Andersen ofta använder sig av paralingvistisk kommunikation i sina sagor, är det intressant att undersöka just sådana förekomster. Jag anser att Andersens flitiga användande av utropstecken tillsammans med sägeverb, som är en typ av paralingvistisk kommunikation (se kapitel 4), bidrar till hans säregna stil. Om detta tas bort i en översättning kan det ge en annorlunda läsoplevelse för källspråks- respektive målspråksläsare.

1.3 Disposition

I kapitel 2 presenteras Andersens sagor. Jag diskuterar vilken skillnad det är mellan folksagor och Andersens sagor, och hans användning av dubbelt tilltal. Efter detta tar jag upp översättning av Andersens sagor till svenska och engelska. Till sist diskuteras barnlitteratur som genre. I kapitel 3 undersöks när och varför nyöversättning behövs. Jag förklarar också vad sägeverb är och tar upp skillnaden mellan hur de används i svenska och engelska. I kapitel 4 beskrivs det teoretiska ramverk jag använder mig av. Mitt resultat finns i kapitel 5, och en sammanfattande diskussion förs i kapitel 6. Det finns också en bilaga, bilaga 1, som visar statistik gällande sägeverben i sagorna. Där ges bl.a. information om hur många gånger *sagde* med utropstecken används i källtexterna och hur detta uttryck har översatts i de svenska och engelska måltexterna.

2. Andersens sagor

I detta kapitel behandlas skillnaden mellan folksagor och Andersens konst-sagor, Andersens användning av dubbelt tilltal, översättningar av hans sagor till engelska och svenska samt barnlitteratur som genre.

2.1 Folksagor kontra Andersens sagor

Eftersom Andersens sagor i engelsktalande länder har setts som folksagor istället för konst-sagor kan det vara intressant att visa på skillnaderna mellan de två. Sagan som genre, *eventyr* på danska, formades av H.C. Andersen. Han anses vara den som utvecklade konst-sagan och etablerade den som en egen genre, skild från folksagan (Korovin 2007:119).

Det är nödvändigt att skilja folksagans kronotop (hur tid och rum framställs i texten) från konst-sagans kronotop. En folksaga är konservativ och har en enkel kronotop där tid och plats inte specificeras. Läsaren får från början veta att det som händer är överkligt och sällsamt, och tiden existerar bara som ”före” och ”efter”. Världen är enkel, det finns bara en; om hjälten hamnar i underjorden eller i en förtrollad skog hör dessa delar inte till en annan verklighet. Därmed kan man se att världen är sluten och linjär. Hjältarna kan röra sig i tid och rum, men de kan inte lämna den sällsamma världen. Händelserna som hjältarna är med om framställs som normala – magiska händelser ses som vanliga i folksagan.

Andersens konst-sagor bygger på folksagan; det som är vanligt i sagan är ovanligt i vår verklighet. I Andersens sagor finns det dock inslag som är från en annan värld, t.ex. i ”Flickan med svavelstickorna”, där religiösa teman kommer in i sagovärlden. Religiösa motiv är främmande för sagor i allmänhet, där är allting möjligt men ingen tror på det. Sagans logik bryts därmed, och den traditionella kronotopen med bara en värld försvinner (Korovin 2007:119–120).

Andersen använde folksagan som utgångspunkt, men han gjorde sina sagor litterära bl.a. genom användningen av komplexa personer och en

stor detaljrikedom. Översättningarna som gjorts av Andersens texter till engelska ligger dock ofta närmare folksagan; i översättningarna används en neutral stil med få detaljer och få litterära konstgrepp. Därmed kan man säga att Andersen hamnar i samma kategori som bröderna Grimm och andra folksagoberättare, vilket leder till att han internationellt ses som en sagoförfattare för barn. I Danmark ses han däremot som en stor litterär författare som utökade repertoaren hos sagor och berikade språket (Øster 2007:400–401).

Folksagans ursprung är oklart, den hör till en muntlig kultur och har ingen namngiven upphovsmakare. Den har en enkel struktur med hem – ut – hem, en platt beskrivning av karaktärerna och är ofta baserad på motsatser som rik – fattig och vis – dum. Folksagan koncentreras på handlingen och detaljer som är ovidkommande utelämnas. Karaktärerna benämns med sina yrken, t.ex. ”smeden” eller ”kungen”. De sekundära karaktärerna är viktiga för protagonistens utveckling, men det finns sällan några parallella handlingar.

Skillnaden mot Andersens sagor är stor. Andersens sagor är kännetecknas av sin detaljrikedom, de välbeskrivna karaktärerna, sidohandlingar och små tillägg som inte har någon direkt anknytning till handlingen. Karaktärerna i folksagor är enkla och entydiga, medan Andersens personer är komplexa och får utvecklas; även mindre viktiga personer beskrivs och får egna personligheter. Folksagan beskriver människors liv i allmänhet, medan Andersens historier baseras på den konkreta verkligheten. Hjältarna i Andersens historier är ofta ovanliga människor, medan de i folksagor är helt vanligt personer som följer sina instinkter. Hur tiden hanteras i sagorna skiljer sig också åt; i Andersens historier finns det detaljerade referenser till tiden, medan det i folksagor finns få riktiga tidsmarkörer. En annan skillnad är att det i Andersens sagor finns en relation mellan berättaren och läsaren, medan det i folksagor finns en distans mellan berättaren och det som berättas, och mellan berättaren och läsaren (Øster 2007:400–403).

Liksom Øster tar Hjørnager Pedersen upp skillnader mellan folksagor och Andersens sagor. Folksagor slutar lyckligt, medan Andersens sagor ibland inte gör det, t.ex. i ”Flickan med svavelstickorna” och ”Den lilla sjöjungfrun”. Som exempel på ändringar som gjorts i översättningar av Andersens sagor nämns borttagning av beskrivningar, tillägg av inledande ”Det var en gång”, där Andersen inte använde dem, och ändringar av olyckliga slut till lyckliga sådana (Hjørnager Pedersen 2004:31).

2.2 Dubbelt tilltal

Som sades i avsnitt 2.1 ovan ses Andersen i Danmark som en författare som skrev både för barn och vuxna, medan han i engelsktalande länder främst ses som en författare av barnlitteratur. Framtill 1842 gav Andersen sina sagor undertiteln ”fortalte for Børn” och många av hans sagor blev först publicerade i tidningar för barn. Andersen menar själv att han skrev både för barn och vuxna: ”Nu fortæller jeg af mit eget Bryst, griber en Idee for den Ældre og fortæller saa for de smaa, medens jeg husker paa, at Fader og Moder tidt lytte til, og dem maa man give lidt for Tanken!” (Øster 2007:399). Andersen visste alltså om att han hade en bred läsekrets och använde sig medvetet av ett dubbelt tilltal.

Lundskær-Nielsen tar också upp detta ämne och hävdar att Andersens sagor aldrig var avsedda endast för barn. Han menar att Andersen kan ha lagt till ”fortalte for Børn” som ett knep för att få sagorna att verka mer oskuldsfulla och därför lättare att acceptera, eller för att undersöka hur sagorna skulle mottas av de samtida kritikerna (Lundskær-Nielsen 2007:467). Andersen tog bort tillägget ”fortalte for Børn” i senare sagor och citeras i Lundskær-Nielsens artikel:

The fairy tales became reading for children and adults, which I think, in our time, is the task for the writer of fairy tales. They started to find open doors and open hearts; and now I omitted ‘Told for Children’ and let three books of *New Fairy Tales* follow the others (Lundskær-Nielsen 2007:467–468, kursiv i original).

Andersen ändrade dock inte sitt språk, utan skrev på samma sätt även i sina senare sagor (Lundskær-Nielsen 2007:268).

Skillnaden mellan barns och vuxnas världar var större i Storbritannien än Danmark; i Danmark var man mer redo att acceptera Andersen som en författare både för barn och vuxna. Andersen introducerades i England som avant garde-författare och hans roman *Improvisatoren* var välkänd. I mitten av 1800-talet minskade hans popularitet i England; han sågs som gammaldags och sentimental, vilket ledde till att man slutade köpa hans böcker och istället köpte hans sagor till sina barn. Man trodde inte att någon som skrev för barn också kunde ha något intressant att säga till vuxna (Hjørnager Pedersen 2004:73).

2.3 Översättning av Andersens sagor

Andersens sagor har översatts flera gånger, både till svenska och engelska. Hur de har översatts tidigare är intressant att undersöka, eftersom jag tror att detta kan ha inflytande även på senare översättningar. Nedan diskuteras först översättning av Andersens sagor till engelska och sedan till svenska.

2.3.1 Översättning till engelska

Det finns i dag flera olika översättningar av Andersens sagor till engelska. Många av de äldre översättningarna läses inte längre, men moderna billiga utgåvor baseras på Sir Henry William Dulckens översättningar till engelska, som först publicerades mellan 1864 och 1889. Dulckens översättningar anses vara goda sådana, men man vet inte säkert om han använde de danska originalen som källtext eller tyska översättningar (Bostrup 2007:297–299).

Senare översättningar av Andersens texter är friare, och Bostrup menar att översättarna är mer individuella än tidigare. Alla moderna översättare översätter direkt från originalspråket danska, men i Bostrups jämförelse mellan olika översättningar finner hon att uttrycken görs alltmer elaborerade. Hon jämför flera olika översättningar av Andersens sagor till engelska, bl.a. den som används i denna uppsats. Exempelvis översätts det danska uttrycket ”Roser for en Ko” i översättningen från 2005 som ”was as *appealing* to most people as roses would be to a cow” (Bostrup 2007:316, kursiv i original). Bostrup menar att översättarna överlag försöker göra Andersens texter tydligare och att ingen av dem använder ”like roses to a cow”, vilket troligen skulle fungera lika bra på engelska som på danska. Dynamisk ekvivalens, en översättningsprincip som tillämpas av moderna översättare, kan flytta fokus från författarens originaltext till översättarens individuella uppfattning. Därmed är de nya översättningarna inte nödvändigtvis bättre än de gamla – de kan vara för fria (Bostrup 2007:317–322).

Många av de engelska översättningarna av Andersen sagor saknar den detaljrikedom och ironi som finns i originalen. I översättningarna finns inte heller Andersens lek med ord eller hans användning av idiom. Øster menar att orsaken är att översättningarna har anpassats till en barnpublik samt att översättarna har haft en mycket precis förväntning på genrens stil (Øster 2007:403). Anledningen till att ironin inte översätts kan bero på att det är svårt att översätta ironi, att barn kan ha svårt att förstå den eller att ironi sällan används i folksagor. I

översättningarna till engelska kan man också se att Andersens texter har anpassats till folksagan genom att mer neutrala beskrivningar används och genom att antalet detaljer minskas.

Øster ger exempel på detta ur en översättning från 1974, gjord av Erik Haugaard. Det första exemplet kommer från ”Flickan med svavelstickorna”, där originalet lyder: ”Gaasen sprang fra Fadet, vraltede hen af Gulvet *med* Gaffel og Kniv i Ryggen” (kursiv i original). I den engelska översättningen förstärker man det överkliga genom att byta ut *med* till *although*: ”the goose – *although* a fork and knife were stuck in its back – had jumped off the table and was waddling towards her” (Øster 2007:404, kursiv i original). Nästa exempel kommer från samma saga. Här menar Øster att Haugaard gör en tolkning av originalet. Originalet lyder: ”det var et underligt Lys! Den lille Pige *syntes* hun sad foran en stor Jernkakkelovn med blanke Messingkugler” (kursiv i original). Översättningen är annorlunda: ”How strange! It *seemed* that the match *had become* a big iron stove with brass fixtures” (Øster 2007:404, kursiv i original). Tillägget av ”how strange!” tydliggör att det inte är fråga om en normal händelse.

Øster avslutar med att Andersen inte nödvändigtvis är mindre populär i engelsktalande länder men att hans position inom litteraturen är en annan än i Danmark. I översättningar till engelska indelas texten i fler stycken och i kortare meningar. Det är vanligt med utelämnningar, ändringar och tillägg. Det som är implicit i originalet görs ofta explicit i översättningarna. Som tidigare visats skiljer sig Andersens sagor från folksagor, men denna skillnad finns inte alltid i de engelska översättningarna, utan i dem används ofta en neutral och enkel stil. Slutresultatet blir att Andersens sagor på engelska inte har samma dubbla nivå som de har på danska (Øster 2007:406).

De översättningar som gjordes under 1800-talet lade grunden för hur Andersens författarskap har kommit att uppfattas i engelsktalande länder, och de lade därmed ribban för de flesta översättningar som gjordes senare (Hjørnager Pedersen 2004:9). De nya engelska översättningarna är beroende av de äldre översättningarna, och de står alltid mer eller mindre i skuld till dessa (ibid, s. 17). Hjørnager Pedersen citerar litteraturhistorikern Elias Bredsdorff, som menar att av alla de 1800-talsöversättningar av Andersens sagor som han undersökt har ingen översättare lyckats göra en riktigt bra översättning. Trots detta har Andersen blivit populär, vilket Bredsdorff tror beror på att det trots allt fanns något kvar i Andersens historier ”som man ikke kendte magen til i engelsk litteratur” (Hjørnager Pedersen 2004:15).

Hjørnager Pedersen menar att man som dansk aldrig kommer att anse

att en översättning av Andersen är lika bra som originalet. Man måste acceptera att ens favoritförfattare inte bara hör hemma i ens egen litteratur, utan också i världslitteraturen. Han menar att stora författare som Andersen inte går att översätta på ett tillfredsställande sätt. Trots detta kan översättningarna ändå belysa och t.o.m. berika originaltexten. Anledningen till att en fullgod översättning är omöjlig är att det inte går att behålla informationsinnehållet utan att förlora antingen betydelse eller den konstnärliga briljansen. Han anser att det inte går att imitera det idiomatiska och inte heller Andersens användning av allusioner, tvetydigheter och ordlekar (Hjørnager Pedersen 2004:17).

Hjørnager Pedersen tar också kort upp ämnet om nyöversättning och att man måste översätta för sin egen tid. Andersen har aldrig tidigare varit så populär hos bildade vuxna i Danmark, men barn läser hans sagor mindre ofta än tidigare. När barn läser sagorna är det oftast i förkortade eller omarbetade versioner, vilket även gäller för barn i andra länder. När Andersen levde var han tillgänglig för en stor publik; det han refererade till var oftast lätt att känna igen. Nuförtiden har man inte dessa företeelser i vardagen längre, och typiskt Andersenska ord som *aaleværk* (fångstredskap för ål) kan göra att hans texter är svårbegripliga. Barn kan också se de moraliserande och religiösa inslagen som underliga. Hjørnager Pedersen skriver att det är svårt att veta vad man kan göra åt dessa problem men att översättare och förläggare måste vara medvetna om dem och fundera över i vilken utsträckning man vill tillmötesgå målspråkläsarna. Enligt Hjørnager Pedersen vill de flesta danskar läsa Andersens original, men med uppdaterad stavning (Hjørnager Pedersen 2004:27).

2.3.2 Översättning till svenska

Den första svenska översättningen av Andersens sagor kom 1838, vilket glädde Andersen. Senare ansåg han dock att översättningar inte borde göras ”mellem os Naboer”, dvs. mellan oss grannar (Holmqvist 2007:332). Andersens dubbla tilltal, där han vänder sig till både barn och vuxna, har visat sig svårt att översätta både till svenska och till andra språk. Fredrik Böök gjorde 1939 ett försök att nyöversätta och uppdatera Andersens vardagliga språk till svenska, vilket saknades i översättningar av hans verk vid den här tiden. Eftersom översättningen anpassades till en viss tid ledde detta till att den inte åldrades väl (Holmqvist 2007:334). Under 1900-talet översattes Andersens sago-samling till svenska av tre olika översättare: Erik Asklund, Åke Holmberg och Bengt Anderberg (Holmqvist 2007:334–335).

Holmberg har granskat åskilliga svenska översättningar av Andersens texter och anser att originaltexterna har ”bevarat sin friskhet och känns levande än idag, medan många av de svenska översättningarna, även de från 1900-talet, känns stumma och livlösa” (Holmberg 2005:181). Han anser att Andersen inte bör översättas till svenska eftersom så mycket går förlorat i översättningen.

2.4 Barnlitteratur som genre

Storbritannien var det första landet där barnlitteratur skildes från annan litteratur. Genren som vi känner den idag började formas på 1740-talet när John Newberys populära böcker och tidningar började ges ut. När genren hade etablerats, fick den också normer och restriktioner, vilka fortsatte vara inflytesrika, även om de ändrades med tiden (Hjørnager Pedersen 2004:59). Före 1740 riktades texter sällan enbart till barn utan de var avsedda för t.ex. ”for apprentices and children” (ibid, s. 60). Dessa texter hade ofta religiösa motiv, så att läsarna skulle känna ånger och därmed undvika helvetet. Detta ändrades efter att John Locke lagt fram sin teori om att ett barns sinne vid födseln var en *tabula rasa*; efter detta sågs barndomen som något oskuldsfullt och man började anse att barnens sinnen skulle fyllas med idéer om moral och fakta.

Under 1800-talet fann man det viktigt att utbilda barnen genom fiktion, vilket ledde till att man ibland lade till information i Andersens texter. Samtidigt blev det återigen viktigt med religiösa motiv i barnlitteratur, och religionen skulle inpräntas. Hjørnager Pedersen menar att Andersen inte hade något att göra med den här traditionen, men att han var religiös. De kristna moralisterna var dock misstänksamma mot fantasier och ogillade Andersens avslappnade attityd till helvetet och djävulen. Detta ledde till att texten ibland ändrades i översättningarna; djävulen blev istället ett odjur eller en ond ande (Hjørnager Pedersen 2004:63).

Andersens sagor ansågs inte lämpliga för vad som lärdes ut i den engelska medelklassen, där barnen fick lära sig att se klasskillnader som något Gud hade beslutat om. Andersen såg inte världen på detta sätt; hans hjältar har ofta enkel härkomst, och han var alltid skeptisk till auktoriteter. Andersens senare sagor som tar upp sociala ojämlikheter har sällan översatts till engelska (Hjørnager Pedersen 2004:63).

Målkulturens normer har större inflytande över översättningar av barnlitteratur jämfört med litteratur för vuxna. Översättaren kan manipulera texter för barn så länge denne ser till att texten är lämplig för barn, och så länge handlingen och språket anpassas till barnens nivå

(Hjørnager Pedersen 2004:68). Hjørnager Pedersen menar att eftersom Andersen skrev för barn skulle man kunna tro att hans texter inte behövde någon anpassning, men toleransen var lägre i Storbritannien och ”the emphasis on adaptation to the taste of genteel educators was greater” (Hjørnager Pedersen 2004:68). Andersen kritiserades för att hans språkanvändning ibland var för avancerad, och innehållet i vissa sagor censurerades ofta p.g.a. moral- och lämplighetsfrågor. Det är inte ovanligt att man i barnlitteratur flyttar handlingen så att den hör hemma i målkulturen, men detta sker sällan med Andersens sagor (Hjørnager Pedersen 2004:68–69).

Under 1800-talet styrdes barnlitteratur av restriktioner, något som fortfarande pågår i viss mån. Detta påverkade översättningen av Andersens sagor, vilket man kan se i t.ex. ”Den fula ankungen”, där man ofta har ändrat eller förmildrat det faktum att två vildänder skjuts och färgar vattnet rött av blod. Det finns också de som har ogillat prinsessans nattliga besök hos soldaten i ”Elddonet”. Hjørnager Pedersen skriver att så fort något räknas som barnlitteratur träder många olika tabun in. Dessa varierar med tiden, men det är bildningsivrare och inte litteratörskare som bestämmer vad som är bra för de unga. Under 1800-talet fanns flera starka tabun, framför allt rörande sexualitet, men också religion, sociala och politiska angelägenheter och våld. Dessa var benägna att censureras då, vilket fortfarande sker ibland. Under 1800-talet skulle barnlitteratur vara bildande, vilket gjorde att det i Andersens sagor ibland inflikades information om historia, geografi och dylikt där det inte fanns i originalen (Hjørnager Pedersen 2004:32).

3. (Ny)översättning och översättning av dialog

I detta kapitel avhandlas nyöversättning och översättning av dialog. Andersen använder ofta dialog i sina sagor, vilket gör dialogerna till ett viktigt inslag i dem. Det är också i dem som paralingvistisk kommunikation (se förklaring i kapitel 4 nedan) oftast förekommer. Det är nyöversättningar jag använder i min undersökning, och därför är det intressant att ta reda på när och varför nyöversättningar behövs.

3.1 (Ny)översättning

Eftersom Andersens sagor har översatts flera gånger till svenska respektive engelska, är det intressant att undersöka nyöversättning. När Andersen skrev sagorna var hans stil modern och lättillgänglig – han skrev både för barn och vuxna. Hans vardagliga stil har dock inte alltid behållits i översättningarna. Som nämns i kapitel 2 ovan har även andra ändringar gjorts, framför allt i de engelska översättningarna.

Elisabeth Tegelberg har undersökt nyöversättningar och jämfört översättningar mellan franska och svenska. Hon menar att de finns flera olika anledningar till att ett verk nyöversätts, men den primära faktorn är tiden. Varje översättning är tidsbunden, medan originaltexten åldras på ett annat sätt. Med tiden kan läsare av originalet få andra perspektiv, medan den översatta texten blir ”en tidsbunden ’version’ av originalet, *en* möjlig återspeglning av ursprungsverket och fast i ett beroendeförhållande till denna” (Tegelberg 2011:77, kursiv i original).

Tegelberg hävdar också att nyöversättningar ofta visar större respekt för originaltexten än tidigare översättningar och att nyöversättningar även brukar hålla högre kvalitet. I avsnitt 2.3.1 ovan tar jag upp att Bosttrup emellertid konstaterar att det kan vara tvärtom, då moderna översättare oftast tillämpar en princip om dynamisk ekvivalens framför formell ekvivalens och därmed kan vara friare än tidiga översättningar. Enligt Tegelberg menar Paul Bensimon att förstaöversättningar brukar vara friare och minska de inslag i texten som kan kallas ”annorlunda”,

medan nyöversättning, som kan dra nytta av att denna introduktion redan är gjord och därför inte har anledning att söka reducera kulturskillnaderna, ofta i högre grad respekterar källtextens specifika karakteristika, dess språkliga och stilistiska profil (Tegelberg 2011:79).

Jag anser dock inte att man kan förutsätta att läsaren av nyöversättningen är bekant med verket sedan tidigare, vilket då skulle innebära att kulturskillnaderna kan vara svåra att överbrygga även i en nyöversättning.

Hur nära originalet översättningen ligger kan också ha att göra med vilken typ av litteratur som översätts. Lindqvist menar att en trohet mot källtexten finns hos översättare av högprestigelitteratur, vilket bl.a. visas ”genom att översättaren lägger sig mycket nära originalet inom den enskilda satsen eller meningen i måltexten” (Lindqvist 2005:175). När det gäller lågprestigelitteratur är översättningarna istället friare och de anpassas till målkulturen. Enligt Lindqvist vill förlaget Harlequin att översättaren tar bort överflödiga detaljerade beskrivningar, och att denne förkortar texten på ett sätt som inte stör läsningen (ibid, s. 178).

Översättningar åldras i takt med tiden, med förändringar i språket och samhället. I många fall behövs en nyöversättning efter en viss tid, framför allt för texter som tidsbestäms genom att de innehåller information om hur vardagslivet tedde sig under en viss period. Om texterna innehåller många vardagliga ord, slang eller jargong, kan de ganska fort kännas gammaldags. Detta sker även med originaltexten, men Tegelberg menar att det är lättare att acceptera en originaltext med föråldrat språk (Tegelberg 2011:79). I förorden till båda de översättningar jag använder mig av i undersökningen skriver översättarna att de har velat behålla Andersens talspråkliga stil. Detta innebär att deras översättningar riskerar att åldras fortare, men också, om det görs bra, att läsarna får en mer rättvis bild av Andersens stil. Även klassisk litteratur behöver nyöversättas så att texterna fungerar för en aktuell publik.

En nyöversättning kan också vara motiverad av andra anledningar. Översättningsidealen förändras med tiden, vilket betyder att en nyöversättning kan behövas om den första översättningen gjordes i en tid med andra ideal och normer. Det kan också finnas en vilja att ge nya perspektiv på originaltexten (Tegelberg 2011:80). I de tidiga engelska översättningarna av Andersens sagor kan man säga att andra ideal följdes, eftersom sagorna anpassades så att de skulle stämma in på den folksagebild engelsmännen hade av dem. Detta betyder att nyöversättningar har behövts för att ge en rättvis bild av Andersens sagor.

Den enskilde översättaren har också betydelse för behovet av nyöver-

sättningar, eftersom varje översättare har egna stilideal och preferenser. Tegelberg anser att man kan tala om en "översättarstil", precis som författare har en viss stil. Vissa översättare försöker exempelvis undvika upprepningar genom att istället använda synonymer, medan andra väljer att "normalisera" översättningen. Om översättarens stil märks tydligt i översättningen, och denna stil inte följer de för tillfället gällande översättningsnormerna, kan detta ge behov av nyöversättning (Tegelberg 2011:81–82).

Översättning av dialekt är svårt, och det finns inget tillfredsställande sätt att lösa detta på. Tegelberg tar upp att man i översättningar till franska ofta har valt att inte översätta dialekten, vilket leder till en normalisering. Ett exempel är Vilhelm Mobergs utvandrarsvit, där småländska används. I den första översättningen normaliserades dialekten, medan översättaren i nyöversättningen har försökt kompensera genom att använda bl.a. ett folkligt språkbruk. Tegelberg menar att det inte går att göra en översättning som kan "nä ända fram" (ibid, s. 83), när originaltexten har en utpräglad språkdräkt och ett mycket kulturspecifikt innehåll. Som jag nämnde ovan vill översättarna av de sagor som jag har undersökt behålla Andersens vardagliga stil, men det är bara ett stildrag av många. Eftersom han har en utpräglad stil borde det därför, enligt Tegelberg, inte gå att göra en översättning som får med allt, vilket jag tror stämmer. I avsnitt 2.3.1 ovan framgår att Hjørnager Pedersen (2004) anser att det inte går att översätta Andersen på ett tillfredsställande sätt.

En annan orsak till nyöversättning är censur, vilket främst gäller äldre översättningar. Censuren kan vara av två olika typer: ett censurerat original som har översatts, eller en censurerad översättning. Astrid Lindgrens böcker om Pippi Långstrump har censurerats i den första franska översättningen; Pippi blev mer väluppfostrad och mindre rebellisk. Tegelberg hävdar att det oftast har varit, och är, barn- och ungdomslitteratur som censureras. I Sverige har dock respekten för barn traditionellt varit stor, vilket kan ses i barnlitteratur med hög kvalitet (Tegelberg 2011:84–85). Hjørnager Pedersen menar dock att vissa av Andersens sagor ofta har censurerats, och fortfarande blir det i engelska översättningar (Hjørnager Pedersen 2004:68–69). Det kan emellertid ibland finnas behov av viss censurering; om texten innehåller åsikter som är främmande i dag och anses stötande behöver censurering inte nödvändigtvis ses som något negativt.

Till sist menar Tegelberg att nyöversättning också kan behövas på grund av bristande kvalitet hos den ursprungliga översättningen. Det kan t.ex. bero på att man i översättningen har gjort ändringar i

originalets semantiska innehåll eller att översättningen är ofullständig. Ett exempel är *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*, där ungefär en tredjedel har tagits bort i den franska översättningen. Om mycket text tas bort i översättningen, kan detta leda till att tillägg måste göras av översättaren själv för att måltexten ska fungera, vilket leder till att texten blir ännu mer olik originalet (Tegelberg 2011:85). En del text har tagits bort i den svenska översättningen av Andersens sagor som jag använder, av oklar anledning. I ett av fallen leder borttagningen till att läsaren får svårt att följa med vad som händer i sagan. Texten är i vissa fall också dåligt korrekturläst (se avsnitt 5.3.2 nedan). På grund av detta behövs inte nödvändigtvis en helt ny översättning, men en reviderad sådan skulle kunna ge de förbättringar som krävs.

Ibland måste inte en text nyöversättas, men kan ändå vara i behov av en omarbetning, vilket kan leda till att en reviderad översättning görs. En revidering görs om översättningen i stort är värd att bevara, och om de brister som finns i översättningen inte är alltför många, inte är för svåra att rätta till och inte ligger på textnivå. En revidering kan vara aktuell t.ex. när texten i fråga behöver uppdateras på grund av att tidsfaktorn kan ha påverkat språkbruket. Det är inte alltid lätt att veta var gränsen dras mellan nyöversättning och reviderad översättning (Tegelberg 2011:85).

3.2 Översättning av dialog

Andersen använder dialog i alla de sagor som har undersökts. I vissa sagor rör det sig endast om något enstaka tillfälle, medan andra sagor innehåller mycket dialog. I all text jag har undersökt berättar Andersen i preteritum. Han använder nästan alltid anföringsverb, oftast *sagde* (av *sige*). Anföringsverb kan vara en typ av icke-verbal kommunikation, beroende på vilken typ som används, och beroende på om t.ex. expressiva skiljetecken står i anslutning till verbet (Nord 1997:111–112). De är därför en del av min undersökning och kommer att analyseras i kapitel 5.

Det är numera vanligt att dialog i romaner försöker återge ett naturligt talspråk, men Gellerstam hävdar att det fortfarande räknas som ett stilgrepp (Gellerstam 1996:13). Repliker väljs av författaren för att t.ex. föra handlingen framåt eller för att karakterisera personer. Dialog i romaner skiljer sig dock på flera sätt från riktigt tal, bl.a. eftersom berättaren måste introducera replikerna på något sätt. Detta kan göras med eller utan anföringsverb. Gellerstam menar att detta bör göras utan ”de gamla vanliga sägeverben (*sade, svarade, inföll osv*)” (Gellerstam

1996:14, kursiv i original). Författaren kan dock också ”göra dygd av nödvändigheten” (ibid, s. 14) och istället flitigt använda sägeverb, vilket då gör det till ett stilgrepp. Detta görs t.ex. i moderna romaner som inspirerats av amerikanska författare som Hemingway.

Gellerstam tar också upp andra sätt att introducera dialog: man kan använda *utbyggda sägeverb* som ”sade Drummon lågt” och ”sade han och skakade dystert på huvudet”, eller *omskrivande tilltalsverb* som ”sade hon skrattande/och skrattade” (Gellerstam 1996:15). Det vanligaste, och radikalaste, är dock att inte använda något anföringsverb. Det finns både fördelar och nackdelar med det sista valet: fördelarna är att författaren inte behöver välja och variera verben, nackdelarna är att det kan bli svårare för läsaren att förstå vem som säger vad (ibid, s. 15–16). Gellerstam menar att de olika valen som författaren gör för att introducera dialog inte är slumpvisa utan att de styrs av en medveten estetik.

Enligt Gellerstam finns det tre potentiella problem med användning av dialog i en roman: om anföringsverb inte används, kan detta leda till otydlighet, motsatsen kan ge övertydlighet och stereotypa anföringsverb kan resultera i enformighet. Idag föredras otydlighet framför övertydlighet, förutom när det gäller författare som medvetet väljer den ”stiliserat stereotypiska stilen” (ibid, s. 16).

Gellerstam menar att anföringsverb som *morrade* och *utbrast* inte upplevs som modern svensk skönlitterär dialog, utan sådana påträffas oftare i översättningar än i texter som ursprungligen skrivits på svenska. Han skriver också att modifierade sägeverb ”har en klang av andra klassens litteratur” (Gellerstam 1996:17). Dialogformler som ””Ja’, sade hon lugnt” kan bero på en vilja hos författaren att tydligt ange de omständigheter som replikerna framförs under. Repliken själv räcker inte utan författaren måste hjälpa till. I de sagor jag har undersökt använder Andersen sällan den här typen av dialogformler.

Gellerstam har gjort en undersökning av översättningssvenska. Det material han har använt är ca trettio romaner som har översatts till svenska från engelska, och lika många svenska originalromaner. Undersökningen visar att allmänna sägeverb (*sade, frågade, undrade, svarade*) är dubbelt så vanliga i översättningar från engelska jämfört med i svenska originaltexter. Andra typer av sägeverb används ännu mer sällan i svenska originaltexter. Exempelvis används *tillade* i ca 80 % av fallen i den översatta litteraturen. Detta är troligtvis en översättning av *added*, men Gellerstam har ingen förklaring till varför ordet används så sällan i svenska texter. Det kan vara så att *added* är mindre markerat på engelska än vad *tillade* är på svenska, men det kan också ha

att göra med olika stilnivåer i de olika språken (ibid, s. 20–22). Gellerstam har endast undersökt skillnader mellan svensk och engelsk litteratur, och har därför inte information om hur det ser ut i danska texter. Om man antar att Andersen är representativ för dansk litteratur, kan man säga att användningen av sägeverb är ungefär densamma som i svenska texter. I sagorna som undersöks i uppsatsen använder han inte någon större variation av sägeverb, men de används dock väldigt ofta.

Gellerstam undersöker också dialogformler av typen *direkt anföring*, sade han/hon + *sättsadverbial/predikativ*, t.ex. ”’Nej’, sade hon lugnt”. I de översatta texter och svenska originaltexter som Gellerstam har jämfört förekom denna dialogformel i ca 90 % av fallen i de översatta texterna. Detta kan bero på att formeln är vanlig i engelsk litteratur av både den ”fina” och ”fula” typen. Mycket ”fullitteratur” har översatts till svenska, vilket har lett till att vi här i Sverige ser formeln som ett kännetecken på dålig litteratur. Formeln har dock inte samma dåliga rykte i engelsk litteratur, utan engelskspråkiga läsare har större tolerans för den (Gellerstam 1996:23–26). Detta kan tolkas som att detsamma gäller för en varierad användning av sägeverb. Kanske krävs det t.o.m. en större variation i engelska texter för att engelsktalande läsare ska vara nöjda. I den engelska översättningen av Andersens sagor har översättarna ibland ändrat *sagde* till ett annat sägeverb än *said*, vilket jag tar upp i avsnitt 5.1.3 nedan. Ändringen kan tyda på att en varierad användning är nödvändig i engelska texter.

4. Teoretiskt ramverk

Jag undersöker hur icke-verbal kommunikation i sagorna har översatts till svenska och engelska. Det är framför allt paralingvistisk kommunikation som undersöks. Paralingvistisk kommunikation ”ackompanjerar och kompletterar språkliga yttranden, dvs. variationer i rytm, tonfall, röststyrka, röstbehandling, etc” (NE [www]). I litterär text kan detta göras t.ex. genom användning av expressiva skiljetecken eller genom val av sägeverb. Det är intressant att undersöka detta i Andersens sagor eftersom han ofta använder utropstecken i dialogerna, som tillsammans med ett sägeverb är en typ av paralingvistisk kommunikation. Jag kommer dock inte enbart att undersöka dialogerna, utan har undersökt alla förekomster av icke-verbal kommunikation i sagorna. Allt kommer dock inte att redovisas i uppsatsen av utrymmesskäl. Förutom paralingvistisk kommunikation redovisas även *närhet* och *kroppsliga reaktioner och gester*.

I artikeln ”Alice abroad – dealing with descriptions and transcriptions of paralanguage in literary translation” tar Christiane Nord (1997) upp hur icke-verbal kommunikation uttrycks i litterära texter. Nords hypotes är att litterära författare väljer vissa lingvistiska eller stilistiska medel för att visa läsaren vilket syfte de vill uppnå med ett visst textavsnitt. Skildringar av de fiktiva personernas icke-verbala kommunikation kan klargöra vilka roller det är meningen att de ska spela i den kommunikativa interaktionen eller vilken relation det finns mellan de samspelande personerna (Nord 1997:107).

Nord undersöker hur paralingvistisk kommunikation uttrycks i *Alice in wonderland* och jämför med hur det uttrycks i olika översättningar av boken. Jag anser att detta är intressant att använda i min undersökning, eftersom *Alice in wonderland* är en roman med dubbelt tilltal, precis som Andersens sagor. Jag kommer främst att fokusera på paralingvistisk kommunikation, men jag har undersökt samtliga kategorier som nämns nedan. Anledningen till min fokusering på paralingvistisk kommunikation i uppsatsen är att jag fann störst skillnad mellan Andersens sagor och de olika översättningarna i fråga om dessa fenomen. Nord använder i sin tur Poyatos olika kategorier för att särskilja olika typer av

icke-verbal kommunikation. Nedan används Nords exempel (Nord 1997:109, understrykningar i original):

Paralanguage: hur något sägs,

- (1) When the Rabbit came near her, she began in a low, timid voice,
“If you please, sir =”

Kinesics: hur karaktärer rör sig, deras kroppsspråk, gester, sätt, hållning etc,

- (2) The Mouse gave a sudden leap out of the water, and seemed to quiver all over with fright.

Proxemics: det fysiska avstånd karaktärer håller till varandra,

- (3) And she [= the Queen] squeezed herself up closer to Alice’s side as she spoke. Alice did not much like her keeping so close to her.

Chemical and dermal reactions: som svett, tårar, rodnad eller gåshud,

- (4) When the Mouse heard this it turned and swam slowly back to her; its face was quite pale (with passion, Alice thought).

Fler kategorier används av Nord, men endast de som är relevanta för uppsatsen redovisas här.

Nord menar att vissa typer av beteende kan verka universella, t.ex. att en flicka rodnar när hon ser en pojke som hon är kär i, men i regel kan man säga att allt (avsiktligt) beteende styrs av kulturspecifika sedvänjor. Man kan därför betrakta både författarens/berättarens och de fiktiva personernas verbala och icke-verbala kommunikation som att det hör till en viss kulturell kod, om inte historien i fråga utspelar sig i ett neutralt Utopia. Men även då kommer någon typ av ”kulturalitet” att representeras, vilket Nord tror oftast kommer att vara författarens.

När det gäller icke-verbal kommunikation, förväntas läsaren antingen att vara välbekant med vad den aktuella kommunikationen indikerar, eller så måste det förklaras i texten. Som exempel på denna typ av beteende nämns att man kan skaka på huvudet för att säga nej och att en paus i ett samtal betyder att det är någon annans tur att prata. Dessa beteenden finns inte i alla kulturer, vilket innebär att inte alla läsare av en viss text kommer att förstå dem (Nord 1997:110).

Jag fokuserar på paralingvistisk kommunikation i undersökningen,

vilket enligt Nord innebär följande möjliga aspekter hos ett yttrande (ibid, s. 111):

- *Tone*: intonation eller prosodi, inklusive betoning, och talhandling som önskan, vädjan och förebråelse.
- *Voice quality*: ljudstyrka, tonfall eller ändringar i rösten på grund av känslor (*hes, låg, darrande*).
- *Tempo*: rytm eller yttrandets tempo (*snabbt, ivrigt*), pauser, tvekan osv.
- *Manner of speech*: sätt att uttrycka talarens känslor, både på ett explicit sätt (*oroligt, argt*), och på ett implicit sätt, genom att hänvisa till talarens attityd eller beteende mot lyssnaren (*ödmjukt, irriterande*), eller till gester och hur kroppen används i samband med ett yttrande (*rynka pannan, auktoritativt*).
- *Onomatopoeia*: interjektioner (*usch, hm*) och ljudhärmande verb (*morra*).

Jag har använt alla dessa kategorier i min undersökning. Jag kommer dock inte att skilja på dem utan alla redovisas som *paralingvistisk kommunikation*. Kategorierna behålls här för att läsaren ska få en tydlig bild av vad som har undersökts.

Nord kommer fram till att det som oftast används i verket hon undersökte är *zero-representation of paralanguage*, vilket var verbet *to say*. I de fall då endast *to say* används utan någon annan beskrivning av hur något sägs, visar det helt enkelt på början av ett yttrande. Därför har jag endast undersökt de fall där *sagde* används i Andersens sagor på danska tillsammans med ett expressivt skiljetecken, då detta visar på hur något sägs. Om endast punkt används, räknas *sagde* bara som ett sätt att introducera dialog på. Detta gäller även liknande verb som *to ask*, *to reply* och *to continue* som betecknar ett yttrandes kommunikativa funktion. Dessa typer av verb, precis som *to say*, beskriver endast paralingvistiska drag när de komplementeras med expressiva skiljetecken eller berättarkommentarer (Nord 1997:111–112). Exempel på detta är:

- (5) “How are you getting on now, my dear?” it [the Mouse] continued.

Den paralingvistiska kommunikationen finns inte bara hos karaktärerna i texten utan kan också användas av berättaren. Några exempel på hur detta används i Andersens sagor:

- Emfas genom kursivering: ”han vilde have sig en Prindsesse, men det skulde være en *rigtig* Prindsesse” (”Prindsessen paa ærten” s. 98, kursiv i original).
- Interjektioner: ”*O!* hvor hørte ikke den yngste Søster efter” (”Den lille havfrue” s. 156, min kursivering)
- Expressiva skiljetecken: ”Hille den! hvor han skyndte sig!” (”Svinedrengen” s. 261).
- Kommentarer som riktar sig till läsaren: ”Nu skal jeg fortælle Dig en Historie, som jeg har hørt, da jeg var Lille (”Hvad fatter gjør, det er altid det rigtige” s. 352).

Andersen använder ofta berättarkommentarer i sina sagor. Det är särskilt intressant att undersöka de berättarkommentarer där expressiva skiljetecken används, eftersom berättaren i de olika sagorna ofta använder utropstecken. Ibland är utropstecknet det enda som gör att kommentarerna kan skiljas från själva berättelsen.

Icke-verbal kommunikation används i litterära texter för att uppnå en viss kommunikativ effekt hos läsarna. Nord väljer att dela upp dessa efter vilken den (tilltänkta) funktionen är, för att sedan göra en lista över vilka tillvägagångssätt som kan skapa samma eller en liknande funktion i en översättning. Sedan tar översättaren hänsyn till de litterära genrekonventioner och de normer som finns, för att till slut bestämma vilken typ som fungerar bäst i varje fall. Icke-verbal kommunikation behöver alltså inte nödvändigtvis översättas likadant till olika språk. I den engelska översättningen av Andersens sagor kan man t.ex. se att många utropstecken tas bort och att sägeverbet *sagde*, vars direktöversättning är *said*, byts ut till ett annat verb. Detta kan bero på att normerna skiljer sig åt mellan de olika länderna.

I en litterär text måste man skilja mellan *intern kommunikation* (kommunikation mellan personerna i berättelsen) och *extern kommunikation* (kommunikation mellan författare/berättare och läsare). Eftersom verbal kommunikation mellan personerna i berättelsen ska återge verkligheten kan man analysera detta som ”riktigt” beteende. Beskrivning av icke-verbal kommunikation måste däremot analyseras som en extern situation eftersom det riktar sig till läsaren (Nord 1997:116).

Nord skiljer mellan fyra olika kommunikativa funktioner när det

gäller paralingvistisk kommunikation i litterära texter (ibid, s. 116–117):

- *Referentiell funktion*: att beskriva eller hänvisa till situationer, personer, dialog osv.
- *Expressiv funktion*: att uttrycka känslor, situationsbedömningar, ironi osv.
- *Apellfunktion*: att få läsarna att skratta och gråta, väcka medkänsla för personerna i texten, skapa spänning osv.
- *Fatisk funktion*: att hålla igång kommunikationen med läsarna.

Dessa kategorier kan sedan användas när man jämför originalet med olika översättningar för att se om samma funktioner behålls i översättningarna. Om översättningen ändras, kan detta innebära att den kommunikativa funktionen blir en annan, vilket innebär att läsningen av källtext och målttext kan bli olika.

5. Resultat

I detta kapitel redovisar jag resultatet av min undersökning.

5.1 Paralingvistisk kommunikation

Paralingvistisk kommunikation förmedlar, som framgår av kapitel 4 ovan, hur något sägs. I Andersens sagor representeras detta oftast av ett expressivt skiljetecken, nästan alltid ett utropstecken, tillsammans med sägeverbet *sagde*. Utropstecken skulle kunna sägas vara Andersens favoritskiljetecken – i de sagor som undersöks använder han dem oftare än punkt i dialogerna. En så frekvent användning av utropstecken är inte vanlig och den kan därför sägas vara ett stildrag, vilket gör att användandet av dem bidrar till Andersens säregna stil. Koenders (1993) har undersökt översättning av Andersens sagor till nederländska. Hon fann att hans texter anpassades till en barnpublik på flera sätt, bl.a. genom att användningen av utropstecken normaliserades: ”Samme tendens spores, hvad angår Andersens ualmindelige og livlige tegnsætning” (Koenders 1993 [www]). Även andra har kommenterat Andersens användning av just utropstecken. Van Marken skriver om Andersens roman *O.T.* att ”[d]et vrimler derimod med udråbstegn – som i eventyrene” (van Marken 1993 [www]), och Menzel menar att utropstecknen i sagorna är ”innumerable” (Menzel 1999 [www]).

5.1.1 Sägeverbet *sagde* i kombination med expressivt skiljetecken

Verb som *sa* hör endast till paralingvistisk kommunikation om det också finns en annan indikation på hur något sägs, t.ex. expressiva skiljetecken (Nord 1997:111–112). Andersen använder verbet *sagde* mycket ofta i de sagor som undersöks, men jag har alltså endast räknat de tillfällen där verbet också kompletteras med annan anvisning för hur repliken sägs. Oftast kombineras det med utropstecken. I sagorna finns 410 sägeverb som kan räknas till paralingvistisk kommunikation och 324 (79 %) av dem utgörs av *sagde* (se bilaga 1). I ”Nattergalen” kom-

bineras *sagde* med utropstecken i 98 % av fallen, i resterande 2 % med punkt (se bilaga 1). Det hade varit för tidskrävande att undersöka samtliga förekomster av *sagde* i sagorna, men ”Nattergalen” kan ses som en bra exempelsaga, eftersom den innehåller mycket dialog.

Översättarna av de måltexter jag har undersökt har valt olika sätt att handskas med de många utropstecknen. I den svenska måltexten (SMT) behålls *sagde* i kombination med utropstecken vid drygt hälften av tillfällena, medan översättarna av den engelska måltexten (EMT) väljer att ta bort 86 % av dessa utropstecken (se bilaga 1). Innan exempel ur källtext (KT), SMT och EMT ges, vill jag dock visa hur en ganska typisk Andersensk mening kan se ut, för att ge läsaren en idé om hur Andersen använder utropstecken (citationstecken återges såsom de förekommer i KT):

”Hvad for Noget!” sagde Keiseren, ”Nattergalen! den kjender jeg jo slet ikke! er her saadan en Fugl i mit Keiserdømme, ovenikjøbet i min Have! det har jeg aldrig hørt! saadant noget skal man læse sig til!” (”Nattergalen” s. 272).

Jag kommer att numrera exemplen och markera KT med (a), SMT med (b) och EMT med (c). Exempel (1) nedan kommer från ”Svine-drengen”. En prins, utklädd till svinaherde, får en prinsessa att betala med kyssar för att hon i det här fallet vill komma över ett mycket speciellt musikinstrument. Här använder Andersen tre utropstecken efter varandra (det enda fallet med fler utropstecken än ett i det material jag har undersökt):

(1a) ”Staae for!!!” sagde hun, og saa stillede alle Hofdamerne sig for og han kyssede da (s. 261).

(1b) – Stå för!!! sa prinsessan, och alla hovdamerna ställde sig för. Sedan började han kyssas (s. 117).

(1c) ‘Hide me!’ the princess commanded. All the ladies took up their positions, and then he kissed her (s. 124).

I den svenska måltexten behålls alltså alla tre utropstecken, medan de engelska översättarna har valt att ta bort två av dem, och därmed normalisera texten. Eftersom detta är det enda tillfälle där Andersen använder mer än ett utropstecken, i det material som undersökts, kan man dra slutsatsen att det inte är något som han använde sig av särskilt ofta. Därmed kan man också anta att de tre utropstecken som används i

detta exempel har en specifik funktion, vilket jag tolkar som ett tecken på prinsessans upprördhet. Hon vill inte kyssa svinaherden, men hon vill verkligen ha det speciella musikinstrumentet. Eftersom svinaherden vägrar att acceptera några kyssar från någon annan än just prinsessan, har hon inget annat val än att kyssa honom. I den engelska översättningen behålls endast ett utropstecken, vilket leder till att prinsessans känslouttryck blir mindre tydligt. Detta kompenseras dock i viss mån av att många utropstecken generellt sett tas bort i den engelska måltexten, vilket leder till att ett utropstecken i EMT inte försvinner i mängden på samma sätt som i källtexten. Användandet av verbet *command* istället för en mer direkt översättning som *said* kan också spela in i tolkningen av hur repliken sägs av prinsessan, men anföringsverb som inte direktöversätts tar jag upp i avsnitt 5.1.3 nedan.

Nästa exempel är från samma saga, när prinsen har avvisat prinsessan och hon har blivit utkastad från kungariket:

(2a) ”Ak, jeg elendige Menneske!” sagde Prindsessen, ”havde jeg dog taget den deilige Prinds! ak, hvor jeg er ulykkelig!” (s. 261).

(2b) – Ack, jag arma människa! sa prinsessan. Om jag ändå hade tagit den vackre prinsen! Ack, vad jag är olycklig! (s. 118).

(2c) ‘Oh, I’m so miserable’, the princess said. ‘If only I’d married the handsome prince. I’m so unhappy’ (s. 125).

Också i exempel (2) behålls samma antal utropstecken i SMT som i KT, medan översättarna av EMT tar bort alla utropstecken och ersätter dem med punkter. Detta gör att intrycket av den engelska måltexten blir annorlunda jämfört med källtexten och den svenska översättningen. I KT förstärker utropstecknen prinsessans känsla av desperation, vilket behålls i SMT. Den engelska måltexten ger en annan känsla, och prinsessan verkar nästan apatisk i jämförelse, vilket ger ett helt annat intryck. Eftersom borttagandet av utropstecknen sker genom hela sagan i EMT anser jag att den, och alla personer i den, ger ett plattare intryck jämfört med KT och SMT.

Ibland använder Andersen frågetecken tillsammans med verbet *sagde*:

(3a) ”Men naar du tager min Stemme,” sagde den lille Havfrue, ”hvad beholder jeg da tilbage?” (”Den lille havfrue” s. 167).

(3b) – Men om du tar min röst, sa den lilla sjöjungfrun, vad får jag då ha kvar? (s. 55).

(3c) ‘But if you take my voice’, the little mermaid said, ‘what will I have left?’ (s. 85).

I EMT används *said* tillsammans med frågetecknen i vissa fall, medan översättarna vid andra tillfällen ändrar till ett annat verb, oftast *asked*, med bibehållet frågetecknen. Nord (1997) tar upp denna situation, där hon ger exempel på meningar där *to say* används med utrops- eller frågetecknen:

It is interesting to note that *to say* is used here although the utterance is marked as a question or as an exclamation. In some other languages – German, for example – such a procedure would be considered as interfering with language norms (Nord 1997:112, kursiv i original).

Eftersom Nord undersöker *Alice in wonderland*, vars originalspråk är engelska, kan man konstatera att det är acceptabelt att använda frågetecknen tillsammans med verbet *said* (sa) även på engelska. Det borde därför inte finnas någon anledning till varför översättarna bakom EMT ibland väljer att använda *said* för *sagde* och ibland använder *asked*. Bostrup (2007) skriver att översättarna av de tidiga översättningarna av Andersen strävade efter formell ekvivalens medan moderna översättare föredrar dynamisk ekvivalens och ”tend to be very free – maybe even too free – in their individual way of interpreting Andersen’s words and phrases” (Bostrup 2007:322). När Diana Crone Frank och Jeffrey Frank, översättarna bakom EMT, i sin översättning avviker från källtexten på sätt som inte innebär en förbättring för de engelsktalande läsarna kan man säga att de tar sig för stora friheter. Detta kan innebära en sämre läsoplevelse för de engelsktalande läsarna då EMT är mindre trogen källtexten än vad den skulle kunna vara.

I både SMT och EMT väljer översättarna ofta att ändra meningsuppbyggnaden jämfört med KT, vilket leder till att *sa* och andra sägeverb inte längre hör till samma mening som det expressiva skiljetecknet finns i:

(4a) ”Nu kommer den kolde Vinter”, sa den lille Svale, ”jeg flyver langt bort til de varme Lande, vil Du følge med mig? (”Tommelise” s. 118).

(4b) – Nu kommer den kalla vintern sa svalan [sic]. Jag flyger långt bort till de varma länderna. Vill du följa med? (s. 39).

(4c) ‘Cold winter is coming,’ the swallow said. ‘I’m going to fly to the warm countries – do you want to come along?’ (s. 67).

Som man kan se i exempel (4b) och (4c) ovan har översättarna valt att dela upp den danska meningen i flera i både SMT och EMT. Därmed hamnar frågetecknet inte i samma mening som sägeverbet. Jag tolkar Nord (1997:111–115) som att sägeverbet måste finnas i anslutning till ett expressivt skiljetecken för att det ska räknas som paralingvistisk kommunikation. I dessa fall måste alltså *sa/said* finnas med i samma mening som frågetecknet. Det är den principen jag har valt att gå efter i min undersökning. Exempel (4b) och (4c) ovan räknas alltså inte som exempel på paralingvistisk kommunikation eftersom det inte längre finns något expressivt skiljetecken i anslutning till sägeverbet. Det vanligaste sättet som paralingvistisk kommunikation ”försvinner” på i översättningarna, förutom de borttagna utropstecknen i EMT, är när meningarna ändras på det här sättet, så att verbet inte längre står i förbindelse med ett expressivt skiljetecken. Jag tror inte att den ändrade placeringen av skiljetecknet kommer att påverka läsaren av översättningarna. Däremot innebär den ändrade syntaxen stora förändringar gentemot källtexten. Andersens meningar är ofta långa men inte särskilt komplicerade till sin uppbyggnad. Hjørnager Pedersen har jämfört Andersens original med flera översättningar till engelska och konstaterar att kortare meningar ofta används i de engelska översättningarna: ”the most noticeable difference between Andersen and his translators here is that the number of periods containing more than one main clause is reduced in the translations” (Hjørnager Pedersen 2004:307).

5.1.2 Utbyggda sägeverb

I det undersökta materialet beskriver Andersen sällan hur personerna i sagorna säger något, utan han använder oftast enbart expressiva skiljetecken för att visa hur något sägs. Det finns dock några tillfällen där han använder sig av utbyggda sägeverb:

(5a) ”Ja!” sagde den lille Havfrue *med bævende Stemme*, og tænkte paa Prindsen og paa at vinde en udødelig Sjæl (”Den lille havfrue” s. 167, min kursivering).

(5b) – Ja! sa den lilla sjöjungfrun *med rädd stämma* och tänkte på prinsen och på att vinna en odödlig själ (s. 55, min kursivering).

(5c) ‘Yes!’ the little mermaid said *in a quavering voice*, and she thought about the prince and about winning an immortal soul (s. 84, min kursivering).

I exempel (5a) ovan svarar den lilla sjöjungfrun på en fråga som havshäxan har ställt, och hur hon svarar behålls i båda översättningarna, dvs. (5b) och (5c). I EMT görs en mindre ändring eftersom *quavering* betyder ’darrande’ eller ’skälvande’ (*Norstedts stora engelska ordbok*), medan det i SMT görs en rak översättning av *bævende* som betyder ’bange eller nervøs’ (DDO [www]). En sökning på frasen ’in a frightened voice’, som skulle vara en mer direkt översättning, visar att den används i engelsk skönlitteratur. Detta betyder att översättarna av EMT här har valt att göra en tolkning och därmed också genomför en mindre ändring av källtexten. Detta bör dock inte ha någon negativ effekt då den engelska varianten ger samma effekt som den i KT – läsaren förstår att den lilla sjöjungfruns röst påverkas av att hon är rädd eller nervös. Ändringen kan dock ses som ännu ett bevis för att översättarna av EMT har tagit sig större friheter med källtexten än vad översättaren bakom SMT har gjort.

5.1.3 Sagde översätts med annat verb än direktöversättningen sa/said

I EMT översätts sägeverbet *sagde* vid flera tillfällen med något annat verb än direktöversättningen *said*: *asked, replied, told, exclaimed, declared, promised, pleaded, muttered, went on, called, reminded, cried, continued, announced, ordered, reported, insisted, explained, complained, added, murmured, thought, called out, commanded* och *whispered*. Vissa används bara enstaka gånger, medan andra används oftare, t.ex. *asked* och *replied* (se bilaga 1 för mer information). Oftast tas det expressiva skiljetecknet bort, vilket leder till att det i vissa fall inte längre är fråga om paralingvistisk kommunikation i EMT. Om det inte finns någon ’explicit description of the way the characters ‘say’ something’ är verb som *to say* helt enkelt bara ett sätt att signalera början på ett yttrande (Nord 1997:111).

Även andra verb som liknar *to say* (*to ask, to reply, to continue/to add/to go on, to call after* och *to remark*), som markerar yttrandets kommunikativa funktion, fungerar på samma sätt som *to say* – det krävs alltså något mer för att det ska vara fråga om paralingvistisk kommu-

nikation (Nord 1997:112). Jag anser att vissa av verben som byts ut i EMT räknas som *sa*-kategorin: *asked, replied, told, went on, reported, added* och *continued*. När dessa används utan expressiva skiljetecken, är det inte längre fråga om paralingvistisk kommunikation. Det finns ytterligare några verb där det är svårt att avgöra vilken typ av verb det är fråga om, (*declared, promised, called, reminded, announced, ordered, insisted, explained* och *complained*), eftersom det går att se dem både som att de endast markerar yttrandets kommunikativa funktion och att de visar hur något sägs. De verb som återstår, (*exclaimed, pleaded, muttered, cried, murmured, thought, called out, commanded* och *whispered*), beskriver hur något sägs och behöver därför inte några skiljetecken för att kunna benämnas som paralingvistisk kommunikation. Eftersom alla dessa är översättningar av källtextens *sagde*, kan de olika verben leda till en annorlunda tolkning i EMT. Nedan kommer jag att presentera två exempel på detta.

(6a) ”Det er da en forfærdelig stor Ælling den!” *sagde* hun; ”ingen af de andre see saadanne ud!” (”Den grimme ælling” s. 285, min kursivering).

(6b) – Det var då en förskräckligt stor ankunge det där! *sa* hon. Ingen av de andra ser ut så! (s. 132, min kursivering).

(6c) ‘That’s an awfully big duckling, that one,’ she *murmured*. ‘None of the others looks like that’ (s. 145, min kursivering).

I SMT, dvs. (6b), används verbet *sa* med utropstecken som svarighet till *sagde* med utropstecken i KT (6a), och det kommer därför inte att kommenteras vidare. Att säga något och att mumla något är två ganska olika sätt att yttra något på, vilket leder till två olika tolkningar i KT och EMT, (6c). Det finns ingen anledning att välja verbet *murmured* i EMT, för ankammaman skulle lika gärna kunna säga det som mumla det.

I det material Gellerstam (1996) undersökte förekom *mumlade* i nästan 70 % av fallen i översatt litteratur jämfört med svensk litteratur, och man kan också se att det i engelskspråkig litteratur överlag används en större variation på verben (Gellerstam 1996:21). Sägeverb var, som nämns i avsnitt 3.2 ovan, dubbelt så vanliga i översatta texter i det material som Gellerstam undersökte. Av detta drar jag slutsatsen att *mumlade* är mycket vanligare i engelskspråkig litteratur än i svensk litteratur, och att engelsktalande personer också är vana vid en större variation av sägeverben jämfört med svenskar. Detta kan vara

anledningen till att översättarna av EMT valde att byta ut så många *sagde* mot andra sägeverb.

Det finns flera exempel på ändrade sägeverb i ”Den grimme ælling”:

(7a) ”Brug nu Benene!” *sagde* hun, ”see, at I kunne rappe Jer, og nei med Halsen for den gamle And derhenne!” (s. 285–86, min kursivering).

(7b) – Använd benen! *sa* hon. Se till att rappa er och nig med halsen för den gamla ankan där borta (s. 132, min kursivering).

(7c) ‘Use your legs!’ she *commanded*. ‘Now hurry up, and bob your heads for the old duck over there’ (s. 145, min kursivering).

I (7b), SMT, används *sa* med utropstecken här, vilket motsvaras av *sagde* med utropstecken i KT, (7a). Precis som i föregående exempel kan läsaren av EMT, (7c), här tolka meningarna annorlunda p.g.a. det valda sägeverbet. *Command* betyder enligt *Norstedts stora engelska ordbok* ’befalla’ i den mening som det används i exemplet. Detta betyder att *command* inte kan sägas höra till samma kategori som *sa*, eftersom detta verb visar på *hur* något sägs, och inte bara *att* det sägs. Ankmamman i den engelska översättningen verkar i detta sammanhang hård och något osympatisk då hon befäller sina nykläckta ungar att använda benen istället för att säga det i normal ton. Det är dock en tolkningsfråga; ankammans ton kan tolkas som befällande även i KT. I EMT finns det dock inget utrymme för att läsaren själv ska kunna göra en tolkning, utan översättarna har redan tolkat texten åt denne.

5.1.4 Översättning av kommentarer

Även berättaren kan använda sig av paralingvistisk kommunikation. Stilistiska grepp används då för att ”suggest to the reader that the narration is ’spoken’ in a particular tone or intonation” (Nord 1997:115). Detta tolkar jag som att exempelvis expressiva skiljetecken även här kan användas för att visa på hur något sägs.

I Andersens sagor använder berättaren gärna utropstecken, precis som de olika personerna i sagorna. Det första exemplet kommer ifrån ”Prindsessen paa ærten”:

(8a) En Aften blev det da et frygteligt Veir; det lynede og tordnede, Regnen skyllede ned, det var ganske forskrækkeligt! (s. 98).

(8b) En kväll blev det ett förskräckligt oväder; det blixtrade och åskade, regnet öste ner, det var riktigt hemskt! (s. 29).

(8c) One evening there was an awful storm, with thunder and lightning; the rain poured down. It was really terrible (s. 55).

I EMT, (8c), tas utropstecknet bort, vilket leder till att det inte längre är tal om paralingvistisk kommunikation. Precis som i dialogen tas många utropstecken bort från berättarkommentarerna i EMT i samtliga sagor som har undersökts, vilket leder till att berättaren inte alls är lika uttrycksfull i EMT som i KT. Lundskær-Nielsen menar att Andersen ”often intrudes in the narration to draw attention to the listening activity, as if he was reading the text aloud to a child” (Lundskær-Nielsen 2007:468). Jag anser att exempel (8) är ett sådant tillfälle; om någon läser texten högt, skulle denne i exempel (8a) få en indikation på hur meningen bör läsas, och de som läser den tyst får veta att berättaren tycker att vädret är riktigt dåligt. Det finns flera liknande exempel i det material jag har undersökt, och många av dem blir annorlunda i den engelska översättningen i och med borttagandet av utropstecknen. Detta gör att läsaren av EMT får en annan upplevelse jämfört med läsaren av originaltexten. Som framgår av (8b) ovan ligger översättningen av kommentarerna i SMT närmare KT, vilket innebär att de flesta utropstecknen behålls.

Nästa exempel är hämtat ur ”Svinedrengen”, som handlar om en prins från ett litet kungarike:

(9a) *Nu var det jo rigtignok noget kjækt af ham, at han turde sige til Keiserens Datter: ”vil Du ha’ mig?”* men det turde han nok, for hans Navn var vidt og bredt berømt, der vare hundrede Prindsesser, som vilde have sagt Tak til, men see om hun gjorde det (s. 258, min kursivering).

(9b) *Nu var det visserligen något djærvt av honom att våga fråga kejsarens dotter:*

– Vill du ha mig?

Det vågade han emellertid, ty hans namn var vitt och brett berömt. Det fanns hundratals prinsessor, som skulle ha tackat ja till på köpet. Men tro inte att hon gjorde det! (s. 113, min kursivering).

(9c) *Of course, it was pretty bold of him to ask the emperor’s daughter, ‘Will you marry me?’* But he wasn’t afraid, because his name was known far and wide, and there were hundreds of princesses who would have said yes and thanked him too. But not her (s. 119, min kursivering).

Prinsens fråga i (9a) ”vil Du ha’ mig?” översätts på ganska olika sätt i de svenska och engelska måltexterna, (9b) och (9c). *Ha’* stavas egentligen *have*, men av *Den danske ordbog* framgår att *ha’* är den talspråkliga stavningen (DDO [www]). Det kan tänkas ha varit ännu mer talspråkligt på Andersens tid, vilket betyder att ordvalet antagligen ska demonstrera prinsens fräckhet. I SMT försvinner lite av fräckheten eftersom *ha* i princip alltid skrivs i denna form på svenska och inte som *hava* (SAOB [www]). Det går dock inte göra något åt detta då det har med tidsavstånd att göra. I EMT har översättarna valt att ändra texten och normalisera den med ”Will you marry me?”, vilket inte alls är någon fräckt formulerad fråga. Därmed blir berättarens kommentar att det var modigt av prinsen något besynnerlig.

I SMT, (8b), delas stycket upp så att ”Vill du ha mig?” står ensamt, vilket leder till att det får större fokus i SMT än i KT. Såsom Hjørnager Pedersen påpekar ändras ofta styckesindelning i översättningar, vilket också sker vid översättning av Andersens sagor:

There is no denying that this may change the message slightly, by adding emphasis where there was none (if part of a longer paragraph is placed by itself in a new one, it gains emphasis) or, more frequently, by removing emphasis when a sentence or phrase is moved from the place where Andersen put it to a less prominent position (Hjørnager Pedersen 2004:305).

Ändringen stör inte läsningen av SMT, men den är onödig, då stycket hade kunnat behållas likadant som i KT. Alla ”onödiga” ändringar, som inte gör texten bättre för målspråkläsaren, bidrar till att den översatta texten är mindre lik originalet än vad den skulle kunna vara, vilket inte kan ses som något positivt.

Nästa exempel kommer från ”De vilde svaner”. Prinsessan är ensam i skogen och letar efter sina elva bröder, när hon får veta att man har sett elva svanar med guld kronor på huvudet:

(10a) Paa den opskyllede Tang laae elleve hvide Svanefjer; hun samlede dem i en Bouquet, der laae Vanddraaber paa dem, *om det var Dug eller Taarer, kunde ingen see* (s. 197, min kursivering).

(10b) På den av havet uppspolade tången låg elva vita svanfjädrar. Hon samlade dem i en bukett, och det låg vattendroppar på dem, *men om det var dagg eller tårar kunde ingen se* (s. 79, min kursivering).

(10c) Eleven white swan feathers lay on top of some seaweed that had

washed ashore, and Elisa gathered them into a bouquet. There were drops of water on the feathers – *whether it was dew or tears, she couldn't tell* (s. 106, min kursivering).

Översättarna bakom EMT, i (10c), gör här en tolkning av texten genom att återge ”kunde ingen see” som ”she couldn't tell”. KT ska antagligen tolkas som att det redan fanns vattendroppar på fjädrarna när Elisa hittade dem, vilket gör att samma betydelse behålls i EMT. Texten skulle dock också kunna tolkas som att det är Elisa som har gråtit, en tolkning som inte är möjlig i EMT. Det sker också ett perspektivskifte i EMT; i källtexten är det berättaren som låter oss veta att ingen visste vad vattendropparna var, medan det i den engelska översättningen är Elisa som inte vet.

Ibland är det svårt att avgöra om det är fråga om en berättarkommentar eller ej. I dessa fall kan ett expressivt skiljetecken vara det som avgör hur jag har tolkat texten. Det är inte ovanligt med tvetydigheter i sagor, och det kan därför ofta vara svårt att separera berättarkommentarer från en persons tankar (Lundskær-Nielsen 2007:271–72). I nästa exempel är det ett utropstecken som gör att jag väljer att tolka meningen som en berättarkommentar, för utan den blir meningen bara en del av själva berättelsen:

(11a) Paa Slottet var der ordentligt pudset op! (”Nattergalen” s. 274).

(11b) På slottet hade man gjort riktigt fint! (s. 122).

(11c) The palace had been all polished up. (s. 131).

I detta exempel försvinner berättarens kommentar i EMT, (11c), eftersom den inte skiljs från resten av texten med ett utropstecken som i KT och SMT, (11a) respektive (11b). Man kan fortfarande ana drag av berättarens kommentar i och med användningen av ”been *all* polished up”, vilket är mycket talspråkligt. Därmed låter det fortfarande som att berättaren talar till läsaren. Avsaknaden av utropstecken gör dock kommentaren mycket otydlig, och läsaren av EMT riskerar att missa den helt. Nord menar att paralingvistisk kommunikation kan ha fyra olika funktioner (se kapitel 4). I exempel (8) kan man säga att två av dem används: berättaren beskriver en situation (referentiell funktion) och gör en situationsbedömning (expressiv funktion). Det kan också vara så att syftet är att hålla igång kommunikationen med läsarna, vilket skulle betyda att meningen också har en fatisk funktion. Alla dessa funktioner försvinner i EMT, eftersom utropstecknet tas bort. Jag anser att berätt-

tarkommentarerna är en speciell del av Andersens sagor. Ändringar eller borttagningar av dem gör att måltextläsaren går miste om dem och därmed också om Andersens speciella stil.

Det finns också tillfällen i sagorna då utropstecken används på ett mycket annorlunda sätt:

(12a) ”Har Du Fyrtøiet med?” spurgte Hexen! (”Fyrtøiet” s. 81).

(12b) – Har du elddonet med dig? (s. 11).

(12c) ‘Have you got the tinderbox?’ the witch asked (s. 36).

Jag har ingen förklaring till varför Andersen väljer att ha ett utropstecken just där i (12a). Att häxan ställer denna fråga till soldaten motiverar inte ett utropstecken då det är en berättigad fråga – soldaten ska hämta elddonet åt häxan och får bra betalt för det. Utropstecknet är borttaget i båda översättningarna, vilket kan ses som en normalisering, eftersom översättarna tar bort det som är annorlunda.

Lindqvist (2005) tar upp begreppet *normalisering* i samband med sin undersökning av översättning av hög- och lågprestigelitteratur, där hon bl.a. har undersökt hur meningsfragment har översatts. Översättarna kan antingen välja att ligga nära källtexten och översätta ett meningsfragment med ett meningsfragment, eller att normalisera texten och då omvandla meningsfragmentet till en fullständig mening på svenska. Lindqvist fann att översättarna av lågprestigelitteratur valde att normalisera texten dubbelt så ofta som översättarna av högprestigelitteratur. Texten normaliseras genom att anpassas till målspråksnormen (Lindqvist 2005:111–112).

Man kan dock ifrågasätta om utropstecknet egentligen ska vara där i originalet, då det inte är typiskt ens för Andersen. Det kan vara en felskrivning, vilket kanske är den rimligaste förklaringen, men det kan också vara ett resultat av en möjligtvis friare användning av utropstecken på Andersens tid eller av honom själv.

Vi vet att Andersen inte alltid följde dåtidens språkkonventioner, utan att han bl.a. radade huvudsats på huvudsats utan att koppla samman dem med konjunktioner, trots att en sådan mening egentligen borde ha innehållit konjunktioner eller delats upp i flera meningar. Andersens användning av flera huvudsatser som följde på varandra bidrog till språkets livlighet och gjorde det mer talspråkligt (Lundskær-Nielsen 2007:474). Andersens förmåga att bortse från konventioner och istället göra som han själv ville möjliggör en tolkning där utropstecknet är ett medvetet val. Det kan vara där för att upplysa om hur det ska sägas om

texten läses högt, som en förberedelse för soldatens nekande svar. Jag tror dock inte att det är en stor förlust, om ens någon, att utropstecknet tas bort i både SMT (12b) och EMT (12c), då det kan störa en modern läsare och inte med säkerhet tillför något till läsoplevelsen.

5.1.5 Kursivering

Andersen använder kursivering på två olika sätt i de sagor som undersöks, dels när han vill visa emfas, dels när han väljer att kursivera vissa namn. Jag har inte undersökt kursivering av namn då det inte kan betraktas som icke-verbal kommunikation, även om det ibland används på ett intressant sätt. Ett exempel är ”Lille Claus og store Claus” där först endast ”store Claus” kursiveras, men ungefär halvvägs in i sagan börjar även ”lille Claus” att kursiveras.

I ”Prindsessen paa ærten” väljer Andersen att kursivera samma ord två gånger:

(13a) Der var engang en Prinds; han vilde have sig en Prindsesse, men det skulde være en *rigtig* Prindsesse. Saa reiste han hele Verden rundt, for at finde saadan en, men allevegne var der noget i Veien, Prindsesser vare der nok af, men om det vare *rigtige* Prindsesser, kunde han ikke ganske komme efter, altid var der noget, som ikke var saa rigtigt (s. 98, kursiv i original).

(13b) Det var en gång en prins, som ville ha en prinsessa, men det skulle vara en *riktig* prinsessa. Han reste världen runt för att finna en sådan. Prinsessor fanns det gott om. Men om det var *riktiga* prinsessor, kunde han inte komma underfund med. Alltid var det något som inte var riktigt (s. 29, kursiv i original).

(13c) Once upon a time there was a prince who wanted to marry a princess. But she had to be a real princess. He travelled all over the world to find her, yet everywhere he went, something was the matter. There were certainly enough princesses, but he couldn't be sure that they were real princesses – there was always something that wasn't right (s. 55).

Andersen använder inte kursiveringar av den här typen särskilt ofta i de undersökta sagorna, utan den vanligaste användningen är kursiva namn. Kursiveringen behålls i SMT i (13b), medan den tas bort vid båda tillfällena i EMT i (13c). Det finns ingen anledning till varför den inte borde behållas i EMT – det är inte ovanligt att i engelska texter kursivera ord som man vill lägga emfas på:

Since the intonation contour is rather rigid in English, these italics indicate that the main stress of the sentence (along with a raising of pitch) is on an element which would not normally be stressed in such a structural unit. Therefore, these italics have a kind of dramatizing effect (Nord 1997:125).

Jag anser att kursiveringen borde ha behållits även i EMT i (13c), eftersom att Andersen här verkligen vill understryka ordet *rigtig*.

5.2 Övrig icke-verbal kommunikation

Det förekommer mest paralingvistisk kommunikation i Andersens sagor, men under denna kategori samlar jag de andra exempel på icke-verbal kommunikation som finns i de sagor som undersökts.

5.2.1 Närhet

Den typ av icke-verbal kommunikation som jag har valt att kalla *närhet*, som Nord kallar *proxemics*, innebär alltså vilket avstånd personerna i berättelserna håller till varandra (se kapitel 4 ovan). Detta ändras inte i översättningarna av Andersens sagor, utan de behålls i stort sett oförändrade både i den svenska och den engelska MT:

(14a) [O]g han kyssede hendes røde Mund, legede med hendes lange Haar og lagde sit Hoved ved hendes Hjerte, saa *det* drømte om Menneske-Lykke og en udødelig Sjæl ("Den lille havfrue" s. 171, min kursivering).

(14b) Han kysste hennes röda mun, lekte med hennes långa hår och *lade sitt huvud vid hennes hjärta* så att *det* drömde om människolycka och en odödlig själ (s. 59, min kursivering).

(14c) He kissed her red mouth, played with her long hair, and *laid his head against her heart*, so that *she* dreamed about human happiness and an immortal soul (s. 90, min kursivering).

I exempel (14b) och (14c) kan man se att översättarna har gjort en rak översättning av närheten i källtexten (14a), vilket också sker i de andra exempel som finns i det material jag undersökt. Även här kan man dock se att den svenska översättningen ligger närmare originalet, medan de engelska översättarna väljer att ändra så att det inte är hjärtat som drömmer om människolycka utan *she*. Det finns ingen anledning till

denna ändring då besjälning inte är ovanligt i det engelska språket; en besjälning av hjärtat i exemplet borde därför inte vara något problem för en engelsktalande.

5.2.2 Kroppsliga reaktioner och gester

Oftast återges icke-verbal kommunikation (bortsett från paralingvistisk kommunikation) utan några större förändringar i mitt material. I exemplet nedan har dock den svenska översättaren gjort en ganska stor ändring:

(15a) Saasnart den saae *Tommelise*, blev den saa fornøiet; hun fortalte den, hvor nødig hun vilde have den stygge Muldvarp til Mand, og at hun saa skulde boe dybt under Jorden, hvor aldrig Solen skinnede. *Hun kunde ikke lade være at græde derved* (s. 118, *Tommelise* kursiv i original, annars min kursivering).

(15b) När den såg Tummelisa blev den glad.

Snyftande berättade hon att hon ogärna ville ha den otäcke mullvaden till man och att hon skulle bo djupt nere i jorden, där solen aldrig lyste (s. 39, min kursivering).

(15c) It was happy as soon as it saw Thumbelisa. She told the swallow how she hated the idea of marrying the ugly mole and having to live far underground where the sun never shone. *The thought made her weep* (s. 67, min kursivering).

Tummelisa har här gått med på att gifta sig med en mullvad trots att hon egentligen inte vill, och i exemplet ovan talar hon med sin fågelvän. Tårar räknas av Nord som *Chemical and dermal reactions*, och är alltså en typ av icke-verbal kommunikation (se kapitel 4 ovan). Personer som gråter är en av de vanligaste typerna av icke-verbal kommunikation (förutom paralingvistisk sådan) i de sagor som jag har undersökt. I EMT i (15c) har översättarna behållit samma ordning på händelserna, medan den svenska översättaren i (15b) har valt att börja med att Tummelisa snyftar istället för att avsluta med att hon gråter. Precis som i många andra exempel har översättaren här gjort vad jag anser en onödig ändring – en ändring som inte görs för att förbättra texten för måltexthälsarna. Omflyttningen gör att det blir mindre betoning på Tummelisas gråtande. Andersen har t.o.m. gjort en egen mening av det, och eftersom hans meningar ofta är långa, kan det vara så att ville

betona hennes ledsenhet. Man kan säga att den svenska översättaren har förmildrat Tummelisas gråtande genom att redovisa det senare i texten, och genom att välja *snyftande* istället för att hon gråter.

Även nästa exempel kommer från ”Tommelise”:

(16a) ”Det var deiligt!” sagde hun, *og klappede med de smaa Hænder* (s. 119, min kursivering).

(16b) – Härligt! sa Tummelisa *och klappede i de små händerna* (s. 40, min kursivering).

(16c) ‘That’s lovely,’ she said *and clapped her tiny hands* (s. 68, min kursivering).

Gester tillhör gruppen *Kinesics* (se kapitel 4 ovan) och är alltså en typ av icke-verbal kommunikation. På andra plats efter gråtandet hamnar handklappandet – glada personer klappar ofta i händerna i Andersens sagor. Handklappandet behålls i båda översättningarna vid alla tillfällen. Nord menar att i princip alla typer av beteende är kulturbetingade (Nord 1997:109–110), vilket innebär att handklappandet skulle kunna bli ett översättningsproblem i kulturer där detta inte används på samma sätt som i sagorna.

5.3 Ändringar i texten

Oftast har översättarna bakom både den svenska och engelska måltexten valt att endast göra mindre, om några, ändringar i fråga om själva innehållet. Vid vissa tillfällen har dock större ändringar gjorts, och dessa kommer att diskuteras nedan.

5.3.1 Censur

När det gäller censur måste man ha i åtanke att jag endast har jämfört förekomster av icke-verbal kommunikation i sagorna. Det är därför möjligt att censur har använts i översättningarna vid fler tillfällen i de delar som inte har undersökts. Det finns dock ett tydligt exempel på censur i det material jag har undersökt. Exemplet kommer från ”Nattergalen” och texten har endast censurerats i EMT:

(17a) [D]e skulde ogsaa høre den synge, sagde Keiseren; og de hørte den, og de bleve saa fornøiede, *som om de havde drukket sig lystige i Theevand, for det er nu saa ganske kinesisk*, og Alle sagde da ”o!” og stak i Veiret den Finger, man kalder ”Slikpot,” og saa nikkede de (s. 276, min kursivering).

(17b) De skulle också få höra honom sjunga, sa kejsaren. De hörde honom och blev så belåtna, *som om de hade druckit sig glada av tevatten. Ty det är nu så äkta kinesiskt*, och alla sa: ”O!” och stack i vädret det finger man kallar ”slickepott”, och så nickade de (s. 125, min kursivering).

(17c) The people ought to hear that bird sing too, the emperor said, and they heard it. It made them as happy as if they'd got tipsy on tea. Everybody said 'Oh!' and raised a finger – the one you use to point with – and nodded their heads, *which is so very Chinese* (s. 133, min kursivering).

I EMT, (17c), har översättarna alltså valt att flytta bisatsen, och därmed ändra vad det är som berättaren anser vara ”saa ganske kinesisk” i (17a). Eftersom bisatsen nu står sist i EMT, kan det tolkas som att allt ovanstående är mycket kinesiskt, men läsaren kommer antagligen att göra tolkningen att det som åsyftas är det som står i samma mening. Det kan möjligtvis anses som stötande att människor från Kina dricker sig glada på te, och eftersom det inte finns någon anledning att flytta bisatsen i EMT, anser jag att det är en form av censur. I EMT finns översättarnas kommentarer längst bak i boken, men inget nämns om just detta exempel.

Bostrup (2007) diskuterar politisk korrekthet i senare översättningar av Andersens sagor. Hon ifrågasätter om man kan vara trogen den danska texten, som Diane Crone Frank och Jeffrey Frank skriver att de är i förordet till EMT, om man också anpassar den till dagens politiska klimat (Bostrup 2007:321). Jag anser att texter ibland kan behöva anpassas till en mer modern syn på människor för att dagens läsare ska kunna läsa dem utan att fokus flyttas från själva texten till dåtidens i vår mening inskränkta människosyn. I det här fallet är jag dock inte säker på att kinesiska, eller andra, läsare skulle bli upprörda av hur Andersen uttrycker sig. I SMT, (17b), har kommentaren översatts i enlighet med originalet, vilket kan tyda på en större respekt för källtexten eller att översättaren har gjort tolkningen att kommentaren om kinesernas tedrickande inte är stötande.

5.3.2 Borttagning av text

I den svenska översättningen har viss text tagits bort, till synes utan anledning. Det handlar inte om censur eller ändring av text, utan meningar och ibland hela stycken har försvunnit ur sagorna. Precis som med censuren har jag alltså endast noterat text som tagits bort ur sådant som faller under icke-verbal kommunikation; exemplet nedan är en del ur en dialog. Borttagning av text har i vissa fall ingen större effekt på hur sagorna läses, medan det i andra fall gör dem svåra att förstå. Exemplet nedan kommer från ”Hvad fatter gjør, det er altid det rigtige”:

(18a) ”Høne! det var et godt Bytte”, sagde Konen, ”Hønen lægger Æg, den ruger ud, vi faae Kyllinger, vi faae Hønsegaard! det har jeg just saa inderligt ønsket mig!”

”Ja, men Hønen byttede jeg bort for en Pose raadne Æbler!”

”Nu maa jeg kysse Dig!” sagde Konen, ”Tak, min egen Mand! Nu skal jeg fortælle Dig Noget. Da Du var afsted, tænkte jeg paa at lave et rigtigt godt Maaltid til Dig: Æggekage med Purløg (s. 355, min kursivering).

(18b) – Det var ett gott byte. sa frun [sic]. Hönan värper ägg. ligger ut dem [sic]. Vi får kycklingar, vi får hönsgård! Det är just vad jag har önskat mig! Nu måste jag pussa dig. Tack min egen gubbe! Medan du var borta, tänkte jag laga något riktigt gott till dig: äggkaka med purjolök (s. 167).

I exempel (18b) saknas två meningar i den svenska översättningen jämfört med det danska originalet i (18a). Mannen i sagan byter ut sin häst mot en ko, och fortsätter sedan att byta ut det han får tills han får tag på en påse ruttna äpplen. Då nöjer han sig och åker hem till sin fru, som blir glad för äpplena eftersom grannfrun inte kunde låna henne någon purjolök till maten, ”ikke engang et raaddent Æble!” (s. 355). Nu kan frun låta grannfrun låna de ruttna äpplena, vilket gläder henne. Denna del finns med också i SMT, men där kan läsaren inte förstå varför frun helt plötsligt pratar om ruttna äpplen. Den borttagna delen får alltså stora konsekvenser för förståelsen av sagan. Det finns ingen förklaring till varför texten har tagits bort i SMT, eftersom meningen inte kan anses vara stötande eller på något annat sätt nödvändig att ta bort. Som man kan se i exemplet från SMT är just denna del av texten antagligen inte korrekturläst, vilket leder till att borttagning av text i det här fallet möjligtvis kan vara ett misstag.

Även den mindre viktiga meningen ”Nu skal jeg fortælle Dig Noget” i (18a) saknas i den svenska översättningen, (18b). Även här tror jag att

det rör sig om ett misstag, men det går inte att säga med säkerhet då text har tagits bort även från andra sagor av de jag har undersökt; ”Tummelisa”, ”Den lilla sjöjungfrun”, ”Kejsarens nya kläder”, ”Lillklas och storklas” och ”Dummerjöns” saknar alla vid minst ett tillfälle var viss text jämfört med originalet, dock inte lika viktig sådan som i exempel (18) ovan. Lindqvist anser att det som tydligast skiljer högprestigeöversättarna i hennes undersökning sig från lågprestigeöversättarna bl.a. är att de förra ”bevarar källtextens helhet” (Lindqvist 2005:174). Vid lågprestigeöversättningar tas mindre viktig text ofta bort (se avsnitt 3.1). Detta kan innebära att Welinder, översättaren av SMT, behandlar Andersens sagor med mindre respekt än vad som är vanligt för högprestigelitteratur.

Øster menar att text har tagits bort i många engelska översättningar eftersom de anpassats dels för att vara lämpliga för en barnpublik, dels till en engelsk läsekrets, som har förväntat sig att Andersen skriver folksagor. De engelska översättningarna har inte samma detaljrikedom som originalen (Øster 2007:403). Jag har inte hittat information om något liknande har skett med svenska översättningar. Jag anser dock inte att borttagning av text här kan vara en följd av andra ideal, eftersom borttagningen inte är systematisk och endast görs i några av de sagor jag har undersökt. Faktum är dock att text har tagits bort från flera sagor i SMT, vilket jag anser som för mycket för att kunna kallas misstag eller slarv, då ingen text fattas i den engelska översättningen.

Det verkar inte troligt att Lars Welinder, som har översatt och bearbetat texten i SMT, har tagit bort viss text för att anpassa Andersens sagor efter en folksagemall, eftersom text har tagits bort vid så få tillfällen. Det som har tagits bort kan dock, förutom i exemplet ovan, räknas som ”överflödigt information” som inte direkt har med handlingen att göra. Detta gör att översättningarna ligger lite närmare folksagan, och det liknar de ändringar som gjorts i tidigare översättningar till engelska (se avsnitt 2.3.1 ovan). I förordet till SMT skriver Welinder att ”[d]essa sagor är i sanning inte endast för barn – kanske inte ens främst för dem” (s. 6). Därmed kan textborttagningen inte heller ha att göra med anpassning för en yngre läsekrets.

6. Sammanfattande diskussion

Jag har undersökt hur icke-verbal kommunikation har översatts till svenska och engelska i tretton av H.C. Andersens sagor. Fokus i uppsatsen har legat på paralingvistisk kommunikation, en typ av icke-verbal kommunikation, eftersom det var där jag fann störst skillnader mellan den danska KT och de svenska och engelska MT. Den icke-verbala kommunikationen, förutom den paralingvistiska, som undersöktes översattes oftast på ett sätt som ligger nära KT i både SMT och EMT.

Som teoretisk bakgrund används Nord (1997), som fokuserar på paralingvistisk kommunikation. Nord undersöker en engelsk text, där stor variation av sägeverben är vanlig, medan detta inte är lika vanligt i svenska texter (se avsnitt 3.2 ovan), och i det här fallet inte heller i danska. Trots detta kan man hitta många exempel på paralingvistisk kommunikation i Andersens texter, i och med hans flitiga användande av utropstecken både i dialoger och i berättarkommentarer. Eftersom så många utropstecken används, blir de ett stildrag, som bidrar till Andersens säregna stil.

Drygt hälften av kombinationen *sagde* med utropstecknen i KT direktöversätts i SMT (55 %), medan utropstecknen oftast tas bort i EMT (86 %). Det är alltså stor skillnad mellan de båda MT och man kan säga att översättarna har haft olika strategier när det gäller översättning av paralingvistisk kommunikation. I SMT väljer översättaren att ligga ganska nära KT. *Sagde* med expressivt skiljetecken översätts i 62 % av fallen som *sa* med expressivt skiljetecken, om man räknar med de 20 tillfällen då utropstecken byts ut mot frågetecken (se bilaga 1 nedan). I EMT är siffran mycket lägre. *Sagde* med expressivt skiljetecken översätts som *said* med expressivt skiljetecken i 16 % av fallen. Om man räknar med de gånger *sagde* översätts med ett sägeverb som är paralingvistiskt kommunikativt i sig självt (se avsnitt 5.1.3 ovan) blir siffran för översättning av paralingvistisk kommunikation i EMT sammanlagt 23 %.

Min hypotes var att måltexterna skulle ligga nära originalet, men detta stämmer alltså inte när det gäller den paralingvistiska kommunikationen i EMT. Detta leder till att läsarna av EMT inte får samma upplevelse som läsare av KT respektive SMT; de går miste om en del av Andersens stil och om en del av sagornas livlighet. I avsnitt 5.1.1 ger

jag exempel på hur sagorna i EMT kan ge ett plattare intryck, då karaktärernas känslouttryck mildras genom borttagningen av utropstecken. Jag anser att den största skillnaden mellan EMT och KT när det gäller paralingvistisk kommunikation finns i användningen av just utropstecken. Lundskær-Nielsen menar att det inte är ovanligt med tvektigheter när det gäller berättarkommentarer i sagor (se avsnitt 5.1.4). I de sagor som har undersökts var ett expressivt skiljetecken ibland det enda som avgjorde om något kunde anses vara en berättarkommentar eller ej. Detta innebär att borttagandet av utropstecken kan få stora konsekvenser, eftersom berättarens kommentar då försvinner. Om den paralingvistiska kommunikationen tas bort eller ändras kan den kommunikativa funktionen också förändras (se kapitel 4 och avsnitt 5.1.4 ovan).

Borttagningen av utropstecken kan ses som en normalisering, vilket sker även vid andra tillfällen i den engelska måltexten. I avsnitt 5.3.1 kan man se att översättarna har valt att censurera texten, och i avsnitt 5.1.4 ges exempel på hur ”vil Du ha’ mig?” ändras till ”Will you marry me?”. Därmed har översättningen förlorat ännu lite mer av Andersens stil.

Det brukar anses att nyöversättningar är mer trogna källtexten än tidigare översättningar. Eftersom jag endast har undersökt en översättning till varje målspråk, kan jag inte svara på om så är fallet med Andersens texter. I min undersökning kan man dock se att EMT på många sätt skiljer sig från KT. Kanske är detta ett resultat av att engelska översättningar av Andersens texter ofta har varit fria och att denna tradition gör det lättare att inte vara texten trogen. Översättningar av barnlitteratur översätts ofta mer fritt än litteratur för vuxna, och det kan också vara så att Andersen fortfarande ses främst som en författare för barn i engelsktalande länder.

Den svenska måltexten ligger oftast nära källtexten vid översättning av paralingvistisk kommunikation. Många av utropstecken behålls, både i dialog och i berättarkommentarer. Det görs dock stora ändringar emellanåt, när viss text tas bort från några av sagorna. I den svenska översättningen av ”Hvad fatter gjør, det er altid det rigtige” fattas en viktig del av texten, något som gör att läsaren får svårigheter att förstå den sista delen av sagan. Vid andra tillfällen tas mindre viktig information bort, vilket är i linje med den borttagning av text som gjorts i engelska översättningar av Andersens sagor för att de ska vara mer lika folksagor. Samma typ av textborttagningar görs också av lågprestigeöversättare (se avsnitt 3.1 ovan). Borttagningen av text sker för sällan för att man ska kunna säga att det gjorts målmedvetet för att SMT ska

efterlika folksagor eller för att översättaren av SMT arbetar på samma sätt som översättare av lågprestigelitteratur. Det är dock klart att det sker för ofta för att kunna kallas slarv.

Undersökningen visar alltså att de svenska måltexterna ligger ganska nära källtexterna, medan de engelska översättarna arbetar friare och normaliserar texten. Detta kan ses som negativt i vissa avseenden, men också som positivt – de engelska måltexterna anpassas mer till ett modernt språk och ligger därmed närmare Andersens vardagliga stil. De svenska måltexterna kan istället ge ett ålderdomligt intryck, vilket inte Andersens sagor gav när de publicerades.

Jag har inte hittat några definitiva bevis för att Andersen fortfarande översätts som en folksageförfattare till engelska eller att han i engelskspråkiga länder ses som en författare av barnlitteratur. Det görs dock ändringar och anpassningar av texterna som inte kan ses som förbättringar ur ett målspråksperspektiv. Därmed kan det vara så att den tidigare bilden av Andersen fortfarande har inflytande över hur hans sagor översätts. Även de svenska måltexterna visade sig innehålla ändringar, främst genom att text togs bort utan någon uppenbar anledning. Sammantaget skulle detta kunna tyda på att Andersen i både Sverige och i Storbritannien behandlas med mindre respekt än vad som är normalt för författare av högprestigelitteratur.

Mycket har skrivits om Andersens sagor och om översättning av dem, framför allt till engelska. Jag har dock inte hittat några undersökningar som fokuserat på paralingvistisk kommunikation eller på Andersens speciella sätt att använda expressiva skiljetecken. Det skulle därför vara intressant om det gjordes fler undersökningar om hur andra översättare har hanterat expressiva skiljetecken; dels hur det har gjorts tidigare, dels hur det har gjorts i översättningar till andra språk. Eftersom det ibland görs större ändringar i de översättningar av Andersens sagor som jag undersökt, kan det också finnas skäl att undersöka om hans sagor översätts mer målspråksinriktat jämfört med annan högprestigelitteratur.

Referenser

Källtexter

- Andersen, H.C. 2003 [1835]. ”Fyrtøiet”. I: Klaus P. Mortensen (red.), *Andersen – H.C. Andersens samlede værker. Eventyr og historier I*. Nordisk Forlag.
- Andersen, H.C. 2003 [1835]. ”Lille Claus og store Claus”. I: Klaus P. Mortensen (red.), *Andersen – H.C. Andersens samlede værker. Eventyr og historier I*. Nordisk Forlag.
- Andersen, H.C. 2003 [1835]. ”Prindsessen paa ærten”. I: Klaus P. Mortensen (red.), *Andersen – H.C. Andersens samlede værker. Eventyr og historier I*. Nordisk Forlag.
- Andersen, H.C. 2003 [1835]. ”Tommelise”. I: Klaus P. Mortensen (red.), *Andersen – H.C. Andersens samlede værker. Eventyr og historier I*. Nordisk Forlag.
- Andersen, H.C. 2003 [1837]. ”Den lille havfrue”. I: Klaus P. Mortensen (red.), *Andersen – H.C. Andersens samlede værker. Eventyr og historier I*. Nordisk Forlag.
- Andersen, H.C. 2003 [1837]. ”Keiserens nye klæder”. I: Klaus P. Mortensen (red.), *Andersen – H.C. Andersens samlede værker. Eventyr og historier I*. Nordisk Forlag.
- Andersen, H.C. 2003 [1838]. ”De vilde svaner”. I: Klaus P. Mortensen (red.), *Andersen – H.C. Andersens samlede værker. Eventyr og historier I*. Nordisk Forlag.
- Andersen, H.C. 2003 [1842]. ”Svinedrengen”. I: Klaus P. Mortensen (red.), *Andersen – H.C. Andersens samlede værker. Eventyr og historier I*. Nordisk Forlag.
- Andersen, H.C. 2003 [1844]. ”Nattergalen”. I: Klaus P. Mortensen (red.), *Andersen – H.C. Andersens samlede værker. Eventyr og historier I*. Nordisk Forlag.
- Andersen, H.C. 2003 [1844]. ”Den grimme ælling”. I: Klaus P. Mortensen (red.), *Andersen – H.C. Andersens samlede værker. Eventyr og historier I*. Nordisk Forlag.
- Andersen, H.C. 2003 [1848]. ”Den lille pige med svovlstikkerne”. I: Klaus P. Mortensen (red.), *Andersen – H.C. Andersens samlede værker. Eventyr og historier I*. Nordisk Forlag.

- Andersen, H.C. 2003 [1855]. ”Klods-Hans”. I: Klaus P. Mortensen (red.), *Andersen – H.C. Andersens samlede værker. Eventyr og historier II*. Nordisk Forlag.
- Andersen, H.C. 2003 [1861]. ”Hvad fatter gjør, det er altid det rigtige”. I: Klaus P. Mortensen (red.), *Andersen – H.C. Andersens samlede værker. Eventyr og historier II*. Nordisk Forlag.

Måltexter

- Andersen, H.C. 2002. *Älskade sagor*. Översättning: Lars Welinder. Malmö: Corona förlag.
- Andersen, H.C. 2005 [2004]. *The stories of Hans Christian Andersen*. Översättning: Diana Crone Frank & Jeffrey Frank. London: Granta books.

Litteratur

- Bostrup, Lise 2007. ”Like roses to a cow? Hans Christian Andersen in English translations. I: de Mylius, Johan, Aage Jørgensen & Viggo Hjørnager Pedersen (red.), *Hans Christian Andersen. Between children’s literature and adult literature*. Odense: University Press of Southern Denmark.
- Den Danske Ordbog* (DDO),
<<http://ordnet.dk/ddo/ordbog?select=have,2&query=have>>
Hämtad: 2013-05-15.
- Gellerstam, Martin 1996. ”Anföringens estetik – Om dialogformler i tvärspråkligt perspektiv”. I: Olle Josephson (red.), *Stilstudier*. Uppsala: Hallgren & Fallgren Studieförlag.
- Hjørnager Pedersen, Viggo 2004. *Ugly Ducklings? Studies in the English translations of Hans Christian Andersen’s tales and stories*. Odense: University Press of Southern Denmark.
- Holmberg, Hans 2005. ”Kejsarens bedrägliga kläder”. I: Holmqvist, Ivo (red.), *H.C. Andersens underbara resor i Sverige*. Stockholm: Makadam förlag.
- Holmqvist, Ivo 2007. ”‘Prenez garde aux enfants!’ – Swedish versions and varieties of Hans Christian Andersen’s eventyr”. I: de Mylius, Johan, Aage Jørgensen & Viggo Hjørnager Pedersen (red.), *Hans Christian Andersen. Between children’s literature and adult literature*. Odense: University Press of Southern Denmark.

- Koenders, Edith 1993. "H. C. Andersens eventyr på hollandsk - børne- og / eller voksenlitteratur?" I: de Mylius, Johan, Aage Jørgensen & Viggo Hjørnager Pedersen (red.), *Andersen og Verden. Indlæg fra den første internationale H. C. Andersen-konference, 25.-31. august 1991*. Odense: Odense Universitetsforlag.
<http://www.andersen.sdu.dk/forskning/konference/tekst_e.html?id=9699>. Hämtad: 2013-06-10.
- Korovin, Andrey 2007. "Chronotope of Hans Christian Andersen's fairy tales and stories". I: de Mylius, Johan, Aage Jørgensen & Viggo Hjørnager Pedersen (red.), *Hans Christian Andersen. Between children's literature and adult literature*. Odense: University Press of Southern Denmark.
- Lindqvist, Yvonne 2005. *Högt och lågt i skönlitterär översättning till svenska*. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Lundskær-Nielsen, Tom 2007. "Language for children? An examination of the language and intended readership of the fairy tales". I: de Mylius, Johan, Aage Jørgensen & Viggo Hjørnager Pedersen (red.), *Hans Christian Andersen. Between children's literature and adult literature*. Odense: University Press of Southern Denmark.
- van Marken, Amy 1993. "Replikkunsten i H. C. Andersens roman 'O.T.'" I: de Mylius, Johan, Aage Jørgensen & Viggo Hjørnager Pedersen (red.): *Andersen og Verden. Indlæg fra den første internationale H. C. Andersen-konference, 25.-31. august 1991*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Menzel, Manfred 1999. "Elements of Orality in the Fairy Tales of H. C. Andersen". I: de Mylius, Johan, Aage Jørgensen and Viggo Hjørnager Pedersen (ed.): *Hans Christian Andersen. A Poet in Time. Papers from the Second International Hans Christian Andersen Conference 29 July to 2 August 1996*. Odense: Odense University Press.
<http://www.andersen.sdu.dk/forskning/konference/tekst_e.html?id=10942>. Hämtad: 2013-06-10.
- Nationalencyklopedin* (NE.se), <www.NE.se>. Sökord: paralingvistisk kommunikation. Hämtad: 2013-06-11.
- Nord, Christiane 1997. "Alice abroad – Dealing with descriptions and transcriptions of paralinguistic in literary translation". I: Poyatos, Fernando (ed.), *Nonverbal communication and translation*.
- Norstedts stora engelska ordbok*. 2011. Stockholm: Norstedts förlag. *Svenska akademiens ordbok* (SAOB).
<<http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>>. Sökord: ha. Hämtad: 2013-05-15.
- Tegelberg, Elisabeth 2011. "Nyöversättning – när, hur och varför?" I:

Tidskrift för litteraturvetenskap, 2011:3–4, s. 77–90.

<http://www.andersen.sdu.dk/forskning/konference/tekst_e.html?id=9705> Hämtad: 2013-06-10.

Øster, Anette 2007. "Hans Christian Andersen's fairy tales – children's literature?" I: de Mylius, Johan, Aage Jørgensen & Viggo Hjørnager Pedersen (red.), *Hans Christian Andersen. Between children's literature and adult literature*. Odense: University Press of Southern Denmark.

Bilaga 1

Tabell 1. Antal *sagde* med utropstecken i KT samt översättningar till *sa* respektive *said* med utropstecken i SMT och EMT

KT	SMT	EMT
310	172	44

Tabell 2. Hur *sagde* med utropstecken har översatts, förutom direktöversättningen i tabell 1

Typ av översättningsval	SMT	EMT
Tagit bort utropstecken	88	168
Ändrat ! > ?	20	6
Inte använt något sägeverb	26	1
Använt annat sägeverb än direktöversättning av <i>sagde</i>	4	91

Tabell 3. Vilka verb *sagde* har översatts till, förutom *sa*, i SMT

Verb i SMT	Antal användningar
<i>Sagde</i> > svarade	1
<i>Sagde</i> > frågade	1
<i>Sagde</i> > undrade	1
<i>Sagde</i> > klagade	1

Tabell 4. Vilka verb *sagde* har översatts till, förutom *said*, i EMT

Verb i EMT	Antal användningar
<i>Sagde</i> > asked	20
<i>Sagde</i> > replied	20
<i>Sagde</i> > told	11
<i>Sagde</i> > exclaimed	6
<i>Sagde</i> > declared	6

<i>Sagde</i> > went on	2
<i>Sagde</i> > explained	2
<i>Sagde</i> > complained	2
<i>Sagde</i> > commanded	2
<i>Sagde</i> > called out	2
<i>Sagde</i> > muttered	2
<i>Sagde</i> > cried	2
<i>Sagde</i> > pleaded	1
<i>Sagde</i> > promised	1
<i>Sagde</i> > reminded	1
<i>Sagde</i> > whispered	1
<i>Sagde</i> > continued	1
<i>Sagde</i> > announced	1
<i>Sagde</i> > reported	1
<i>Sagde</i> > added	1
<i>Sagde</i> > insisted	1
<i>Sagde</i> > ordered	1
<i>Sagde</i> > murmured	1
<i>Sagde</i> > called	1
<i>Sagde</i> > thought	1
<i>Sagde</i> > suggested	1
Sammanlagt	91

Tabell 5. Antal meningar som innehåller *sagde* i ”Nattergalen”

<i>Sagde</i>	Antal	Procent
Alla förekomster av <i>sagde</i>	42	100 %
<i>Sagde</i> i anslutning till punkt	1	2 %
<i>Sagde</i> i anslutning till utropstecken	41	98 %

Tabell 6. Förekomster av sägeverb som räknas som paralingvistisk kommunikation i samtliga sagor

Sägeverb	Antal	Procent
<i>Sagde</i> med !	310	75,6 %
<i>Sagde</i> med ?	14	3,4 %

Raabte	23	5,6 %
Spurgte	22	5,3 %
Tænkte	20	4,9 %
Hvidskede	6	1,5 %
Sang	5	1,2 %
Sukkede	4	1 %
Skreg	3	0,7 %
Svarede	2	0,5 %
Meente	1	0,2 %
Sammanlagt	410	